

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Φ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

Έθνος, Κοινωνία, Παιδεία

*Η Μέση Εκπαίδευση και οι Οργανώσεις
του Καθηγητικού Κόσμου κατά την περίοδο
της Αγγλικής Κατοχής στην Κύπρο*

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΜΟΣ Α΄

<i>Χαιρετισμός του Προέδρου του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου της ΟΕΛΜΕΚ</i>	15
<i>Προλεγόμενα</i>	17
<i>Εισαγωγή</i>	21

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ανάγκη καθιέρωσης ‘κεντρικού’ διοικητικού ελέγχου της μέσης κοινοτικής εκπαίδευσης, το εγχείρημα ανακατανομής της εκπαιδευτικής εξουσίας και η ίδρυση της Ομοσπονδίας Λειτουργιών Μέσης Εκπαιδευσεως

Εισαγωγικά	69
I. Πρόδρομες προσπάθειες και ζυμώσεις	80
II. Ανάμεσα στην ελληνική κυβέρνηση, το ελληνικό προξενείο και την αρχιεπισκοπή Κύπρου: η ιδέα και η πρωτοβουλία για την οργάνωση του καθηγητικού κόσμου	96
III. Η ίδρυση της θνησιγενούς Ομοσπονδίας Λειτουργιών Μέσης Εκπαιδευσεως και των επαρχιακών καθηγητικών Ενώσεων	115

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Το μεταοκτωβριανό πλαίσιο, η ένταξη της παρεμβατικότητας του αποικιακού καθεστώτος και η Οργάνωσις Λειτουργιών Μέσης Παιδείας Κύπρου

I. Η περίοδος της ‘σιωπής’ και το νέο θεσμικό πλαίσιο	131
II. Το νέο θεσμικό πλαίσιο, οι σχολικές εφορείες και τα σχολεία μέσης εκπαίδευσης	147
III. Οι προσπάθειες επανίδρυσης της ΟΛΜΕ (1936-1937)	175
IV. Η «φλογερά διένεξις» και η εξέλιξη των πρωτοβουλιών	182
V. Η ίδρυση της Οργανώσεως Λειτουργιών Μέσης Παιδείας Κύπρου	199
VI. Οι δραστηριότητες της Οργάνωσης	221
VII. Η αδύναμη εσωτερική συνοχή και η απονέκρωση της Οργάνωσης	238

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Ανάμεσα στις συμπληγάδες του εθνικού ζητήματος και της πολιτικο-ιδεολογικής πόλωσης: η Παγκύπριος Οργάνωσις Ελλήνων Λειτουργών Μέσης Εκπαιδεύσεως

Εισαγωγικά	265
I. Η ίδρυση και η υποδοχή της ΠΟΕΛΜΕ	273
II. Η δραστηριότητα της ΠΟΕΛΜΕ	287
III. Η ύστατη προσπάθεια διάσωσης της ΠΟΕΛΜΕ: Η Οργάνωσις Καθηγητών Γυμνασίου Λεμεσού (1947-1959) και η Οργάνωσις Καθηγητών του Παγκυπρίου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακος (1948-1951)	319

ΜΕΡΟΣ Β΄**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄**

Το ενωτικό δημοψήφισμα, ο νόμος του 1952 για τη μέση εκπαίδευση και η ελληνική - ελληνοκυπριακή άμυνα

Εισαγωγικά	335
I. Η Εκκλησία, η μέση εκπαίδευση και η αποικιακή απειλή	346
II. Η ‘αποικιακή επίθεση’: το νομοσχέδιο για τη μέση εκπαίδευση	366
III. Η ‘φανερή’ ελληνική άμυνα	379
IV. Η ‘απόρρητη’ ελληνική άμυνα	395

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Από τα «γεγονότα της Στέψεως» στην ίδρυση και τα πρώτα βήματα της Οργανώσεως Ελλήνων Λειτουργών Μέσης Εκπαιδεύσεως Κύπρου

I. Τα «γεγονότα της Στέψεως» και ο νέος «νομοθετικός αιφνιδιασμός»	417
II. Η ίδρυση της ΟΕΛΜΕΚ και η ‘βαριά’ σκιά της Εκκλησίας	431
III. Τα πρώτα βήματα και οι κατευθύνσεις δράσης της ΟΕΛΜΕΚ	449

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

Τα σχολεία μέσης εκπαίδευσης, ο μαθητικός κόσμος και η ΟΕΛΜΕΚ κατά την περίοδο του ένοπλου αγώνα

Εισαγωγικά	497
I. Ο πρώτος κύκλος της δράσης του μαθητικού κόσμου	499
II. Ο δεύτερος κύκλος της δράσης του μαθητικού κόσμου και οι αντιθέσεις στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής πλευράς	517
III. Ο τρίτος κύκλος της δράσης του μαθητικού κόσμου	537
IV. Ο τέταρτος κύκλος της μαθητικής δράσης και η κατάρρευση της μέσης εκπαίδευσης	549
V. Οι συνέπειες της μαθητικής δράσης	570
VI. Τα κλειστά σχολεία, ο καθηγητικός κόσμος και το «δυσοίωνον σχολικόν έτος 1956-1957»	585
VII. Το σχολικό έτος 1957-1958	628
VIII. Το σχολικό έτος 1958-1959	654

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄

Η πορεία προς την ανεξαρτησία: νέες σχέσεις και ισορροπίες

Εισαγωγικά	685
I. Η ελληνοκυπριακή εκπαίδευση, η ‘εσπευσμένη ελληνοποίησή’ της και οι νέοι θεσμικοί φορείς	690
II. Η ΟΕΛΜΕΚ ανάμεσα στο ‘παλιό’ και το ‘καινούργιο’: προβλήματα, προβληματισμοί και αναζητήσεις	708
III. Η πρώτη σύγκρουση: όταν οι «Έλληνες αδελφοί» μετατρέπονται σε «αλλοδαπούς»	717
IV. Η μετατροπή της ΟΕΛΜΕΚ σε επαγγελματική Οργάνωση: υποστηρικτές και αντίπαλοι	729
V. Το ‘ανοικτό μέτωπο’ των σχολικών εφορειών	742
VI. Το ζήτημα της εκπροσώπησης των εκπαιδευτικών στην Ελληνική Κοινοτική Συνέλευση Κύπρου	754
VII. Το ζήτημα της ανασύνθεσης του Ελληνικού Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και η αποκορύφωση της σύγκρουσης	766
VIII. Συνδικαλιστικά ζητήματα και αιτήματα	787
Επιλογικά	807

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τα Διοικητικά Συμβούλια των καθηγητικών Οργανώσεων	823
Αρχειακές πηγές και βιβλιογραφία	838
Ευρετήριο κύριων ονομάτων	859

ΤΟΜΟΣ Β΄: ΟΙ ΠΗΓΕΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΕΠΕΞΗΓΗΣΕΙΣ	11
-----------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

<i>Πρόδρομες προσπάθειες</i>	17
I. Η προσπάθεια του 1922-23	19
II. Η προσπάθεια του 1927	21
III. Η προσπάθεια του 1928	33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

<i>Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσεως (ΟΛΜΕ)</i>	45
I. Ίδρυση, δραστηριότητα, αδράνεια	47
II. Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσεως εν Κύπρω (Ο.Λ.Μ.Ε.). Ένωσις Λευκοσίας	72
III. «Να εξυπνήσωμεν την Ομοσπονδία των Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσεως Κύπρου»	82

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

<i>Οργάνωσις Λειτουργών Μέσης Παιδείας Κύπρου (ΟΛΜΠΚ)</i>	93
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

<i>Παγκύπριος Οργάνωσις Ελλήνων Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσεως (ΠΟΕΛΜΕ) και οι τοπικές Οργανώσεις των καθηγητικών συλλόγων Λεμεσού και Λάρνακας</i>	167
--	-----

I.	ΠΟΕΛΜΕ	169
II.	Οργάνωσις Καθηγητών Γυμνασίου Λεμεσού	206
III.	Οργάνωσις Καθηγητών Παγκυπρίου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακος	232

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

	<i>Οργάνωσις Ελλήνων Λειτουργών Μέσης Εκπαιδεύσεως Κύπρου (ΟΕΛΜΕΚ)</i>	235
I.	Η ίδρυση και τα πρώτα βήματα	237
II.	Η περίοδος της ένοπλης σύγκρουσης	288
III.	Από τη μεταβατική περίοδο στην εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας	392
	<i>Κατάλογος τεκμηρίων</i>	519

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Οι εκπαιδευτικοί των δευτεροβάθμιων ελληνοκυπριακών σχολείων αντιμετώπιζαν προβλήματα, τα οποία δεν διέφεραν σε μεγάλο βαθμό από αυτά του διδασκαλικού κόσμου: η απόλυτη εξάρτησή τους από τις σχολικές εφορείες σε ό,τι αφορούσε στο διορισμό, την απόλυση, το ύψος της μισθοδοσίας και τον πειθαρχικό έλεγχο, η έλλειψη μονιμότητας και σύνταξης και οι γενικότερα δυσμενείς όροι εργασίας αποτελούν μερικά από τα σταθερά και διαχρονικά χαρακτηριστικά της επαγγελματικής τους ζωής. Στις αρχές του 1910, για παράδειγμα, οι καθηγητές του Ημιγυμνασίου της Λάρνακας συζητούν το ενδεχόμενο να πραγματοποιήσουν απεργία «συνεπεία καθυστερήσεως του μισθού των», παρά το γεγονός ότι το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον δεν είναι καθόλου εξοικειωμένο ή ανεκτικό σε τέτοιας μορφής πρωτοβουλίες και αντιδράσεις¹.

Ενώ όμως ο διδασκαλικός κόσμος πολύ πρόωμα αρχίζει τις προσπάθειες να οργανωθεί σε συλλογικότητες, επιδιώκοντας ανάμεσα σε άλλα και τη βελτίωση των όρων της εργασίας του², από την πλευρά του εκπαιδευτικού προσωπικού της μέσης εκπαίδευσης δεν παρατηρούνται ανάλογες κινήσεις. Τρεις τουλάχιστον λόγοι φαίνεται ότι συντείνουν στην παρατηρούμενη συλλογική τους αδράνεια έως και το 1920:

α) Τα ολιγάριθμα σχολεία μέσης εκπαίδευσης και ο μικρός αριθμός μαθητών που φοιτούν σε αυτά δεν επιτρέπουν αριθμητικά τη δημιουργία εκείνου του καθηγητικού στρώματος το οποίο θα επαρκούσε για την ανάληψη πρωτοβουλιών και την πιθανή μετεξέλιξή του σε μια οργανωμένη ομάδα. Πριν από την ίδρυση του πρώτου κοινοτικού Γυμνασίου Λευκωσίας το 1893 η ελληνοκυπριακή μέση εκπαίδευση παρουσιάζει την ακόλουθη εικόνα:

-
- 1 Η διδασκαλική απεργία, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 30/12-2-1910 (στήλη: Ανταποκρίσεις εκ Λάρνακος).
 - 2 Η πρώτη σχετική κίνηση εμφανίζεται στην Κερύνεια στις αρχές του 1898 με την ίδρυση του Κυπριακού Διδασκαλικού Συνδέσμου. Δημ. Φ. Χαραλάμπους: *Ιστορία του διδασκαλικού συνδικαλισμού στην Κύπρο (1898-1960)*, τόμ. Α', Ελληνικά Γράμματα – Παγκύπρια Οργάνωση Ελλήνων Δασκάλων, Αθήνα 2001, σελ. 85-103.

Σχολ. έτος	Λευκωσία		Λάρνακα		Λεμεσός	
	Καθηγ.	Μαθητές	Καθηγ.	Μαθητές	Καθηγ.	Μαθητές
1890-91 ³	5	237	3	65	4	106
1891-92 ⁴	5	224	3	50	4	87
1892-93 ⁵	5	190	3	60	5	83

Έως και το 1910 η εικόνα αυτή δεν μεταβάλλεται ουσιαστικά ως προς τον αριθμό των δευτεροβάθμιων σχολείων. Πιο συγκεκριμένα κατά το σχολικό έτος 1909-10, εκτός από τα σχολεία της Λευκωσίας (δηλαδή το Παγκύπριο Γυμνάσιο / Παγκύπριο Διδασκαλείο και το Ανώτερο Παρθεναγωγείο Φανερωμένης / Διδασκαλείο Θηλέων Φανερωμένης) και το «Προγυμνάσιον Λάρνακος» και το «Ημιγυμνάσιον Λεμησού»⁶, ιδρύεται ανάλογη Ελληνική Σχολή στα Βαρώσια⁷ και την Πάφο⁸. Όμως ο αριθμός των καθη-

- 3 Cyprus Blue Book for the Year 1891-92 (Return of Christian School Year, October 1st, 1890, to September 30th, 1891), σελ. 266, 272 και 274.
- 4 Cyprus Blue Book for the Year 1892-93 (Return of Christian School Year, October 1st, 1891, to September 30th, 1892), σελ. 264, 270 και 272.
- 5 Cyprus Blue Book for the Year 1893-94 (Return of Christian School Year, October 1st, 1892, to September 30th, 1893), σελ. 260.
- 6 Έτσι αναφέρονται στο Βασιλικόν Διάταγμα «Περί αναγνωρίσεως ως ισοτίμων προς τα δημόσια σχολεία του Κράτους διαφόρων εν τη αλλοδαπή σχολείων», ΦΕΚ 160/25-5-1912, σελ. 1019.
- 7 Η Αμμόχωστος ονομαζόταν και Βαρώσι ή Βαρώσια. Το Γυμνάσιο της Αμμοχώστου έως το 1946 και τυπικά έως το 1950 ονομαζόταν Γυμνάσιο Βαρωσίων. Με πρωτοβουλία του γυμνασιάρχη Κ. Χατζηγιωάννου, το Δεκέμβριο του 1946, προτείνεται να μετονομαστεί σε Ελληνικό Γυμνάσιο Αμμοχώστου. Η νέα ονομασία εγκρίνεται και επίσημα από το υπουργείο Παιδείας το Μάιο του 1950. Όπως αναφέρει ο Κ. Κύρρης: Ιστορία..., όπ. π., σελ. 121, «εξηλληνίσθη η ονομασία του, συντελέσασα και εις τον εξελληνισμόν του ονόματος της πόλεως αυτής, όπερ είναι σημαντικότερον γεγονός εις την ονοματολογικήν ιστορίαν της Αμμοχώστου, αποδεχομένης επί τόσα έτη το Τουρκικόν όνομα Βαρώσια (προάστια)». Στην εργασία χρησιμοποιείται σταθερά για λόγους ομοιομορφίας η ονομασία Αμμόχωστος, ενώ διατηρείται η ονομασία Βαρώσι ή Βαρώσια στις άμεσες παραπομπές.
- 8 Τη σχολική χρονιά 1904-5 προστίθεται μία ακόμη τάξη στο ανώτερο διτάξιο τμήμα του αρρνεναγωγείου της πόλης και από το 1905 λειτουργεί ως Ημιγυμνάσιο. Το 1924 μετατρέπεται σε πλήρες εξατάξιο Γυμνάσιο και την ίδια χρονιά αναγνωρίζεται από το υπουργείο Παιδείας ως ομοτεγές προς τα δημόσια γυμνάσια του ελλη-

γητών και των μαθητών διαφοροποιείται αισθητά, καθώς υπηρετούν σε αυτά συνολικά 79 καθηγητές (ανάμεσά τους και 14 καθηγήτριες του Παρθεναγωγείου και Διδασκαλείου Φανερωμένης)⁹, ενώ ο συνολικός αριθμός των μαθητών και μαθητριών (συμπεριλαμβανομένων και όσων φοιτούν στα δύο Διδασκαλεία) ανέρχεται στους 1.218¹⁰.

β) Η αναγνώριση του έργου των εκπαιδευτικών ως «εθναποστολικού» τόσο από τους ίδιους όσο και από την κοινωνία επιβραδύνει ακόμη περισσότερο τη διαμόρφωση και ανάδειξη της επαγγελματικής τους ταυτότητας. Η αντιμετώπιση του εκπαιδευτικού ως λειτουργού, αν και παρατηρείται σε όλο σχεδόν τον κόσμο, στο χωροχρονικό πλαίσιο της Κύπρου αποκτά ιδιαίτερες διαστάσεις, εξαιτίας της ύπαρξης του εθνικού-ενωτικού κινήματος και της στενής σχέσης του με την εκπαίδευση. Με την πάροδο του χρόνου η ενωτική ιδεολογία δεν είναι απλώς κυρίαρχη στην κοινωνία και την εκπαίδευση, αλλά ίσως η αποκλειστική ιδεολογική κολυμβήθρα της ελληνοκυπριακής κοινότητας έως τουλάχιστον και τη ρωσική επανάσταση του 1917, σε βαθμό που να επενεργεί ανασταλτικά στην εμφάνιση άλλων κοινωνικο-πολιτικών και ιδεολογικών προσανατολισμών. Υπό αυτούς τους όρους ο λόγος που εκφέρεται από επιμέρους επαγγελματικά στρώματα και κοινωνικές ομάδες, μη εξαιρουμένου και του καθηγητικού κόσμου, έχει ως σημείο αναφοράς το αίτημα της εθνικής αποκατάστασης. Για όσο λοιπόν διάστημα προτάσσονται τα μείζονα και συλλογικά, δηλαδή τα εθνικά, η οργάνωση των κοινωνικών και επαγγελματικών ομάδων και η προβολή των επιμέρους επιδιώξεών τους δεν αποτελεί προτεραιότητα.

γ) Οι καλύτερες αμοιβές των εκπαιδευτικών της μέσης εκπαίδευσης σε

νικού κράτους. Για μια ευσύνοπτη ιστορία του σχολείου, Κώστας Ιεροκηπιώτης: Το Ελληνικό Γυμνάσιο Πάφου (Λύκειο Α΄ Εθνάρχη Μακαρίου Γ΄). Ίδρυση και ανάπτυξη, στο: Επιτροπή εορτασμού 100 χρόνων: Ελληνικό Γυμνάσιο – Λύκειο Α΄ Εθνάρχη Μακαρίου Γ΄ Πάφου. Εκατό φωτεινά χρόνια 1905-2005, Λευκωσία 2008, σελ. 49-74. Επίσης, Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδου: Τα ελληνικά γράμματα στον αλύτρωτο ελληνισμό. Η περίπτωση του Γυμνασίου Πάφου, στο: περ. *Κυπριακαί Σπουδαί*, τόμ. ΜΗ΄, Λευκωσία 1984, σελ. 177-88. Της ίδιας, Τα ελληνικά γράμματα στον αλύτρωτο ελληνισμό. Μεταξύ Μικράς Ασίας και Κύπρου, Λευκωσία 1998.

9 Cyprus-Annual Report for 1911-12, Published by His Majesty's Stationary Office, London 1912, σελ. 14.

10 Cyprus Blue Book for the Year 1909-10 (Return of Moslem and Christian Schools for the School Year, 1909-10), Government Printing Office, Nicosia 1910, σελ. 214.

σύγκριση με εκείνες των εκπαιδευτικών της στοιχειώδους εκπαίδευσης, η διαμονή τους κατά κανόνα σε αστικά κέντρα και το υψηλό κοινωνικό κύρος που απολαμβάνουν ως κάτοχοι πανεπιστημιακών πτυχίων τους εξασφαλίζουν ικανοποιητικούς όρους διαβίωσης από κοινωνικο-οικονομική άποψη. Ενδεικτικά, ενώ κατά το σχολικό έτος 1892-93 η μέση ετήσια αμοιβή των καθηγητών της Ελληνικής Σχολής της Λευκωσίας είναι £57,06, της Λάρνακας £72,66 και της Λεμεσού £72¹¹, οι αντίστοιχοι μέσοι όροι των αμοιβών των δασκάλων στα δύο δημοτικά σχολεία αρρένων, που διαθέτει η καθεμία από τις τρεις πόλεις, διαμορφώνονται ως εξής:

- Λευκωσία (Άγιος Ιωάννης, £25,18 και Άγιος Σάββας £38,6) £31,89¹²
- Λάρνακα (Σκάλα, Άγιος Λάζαρος £37 και Λάρνακα £36,66) £36,83¹³
- Λεμεσός (Αγία Νάπα £41,66 και Καθολική £26,5) £34,08¹⁴.

Όπως προκύπτει, οι μέσες ετήσιες απολαβές των καθηγητών των τριών ως άνω πόλεων ανέρχονται στις £67,24, ενώ οι αντίστοιχες των δασκάλων φτάνουν μόλις στις £34,26. Συνεπώς οι απολαβές των καθηγητών είναι σχεδόν διπλάσιες από αυτές των δασκάλων των τριών σημαντικότερων πόλεων και προφανώς υπερδιπλάσιες από το μέγα πλήθος των δασκάλων που υπηρετούν στην ύπαιθρο. Είναι αυτονόητο ότι οι μισθολογικές αναλογίες μεταβάλλονται ακόμη περισσότερο υπέρ των καθηγητών, εάν ληφθεί υπόψη και η διάσταση του φύλου, αφού η αμοιβή των διδασκαλισσών είναι χαμηλότερη από αυτήν των δασκάλων. Μπορούμε, λοιπόν, να υποθέσουμε εύλογα ότι τα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τον καθηγητικό από το διδασκαλικό κόσμο ως προς τα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα (απόφοιτοι πανεπιστημίων – διδασκαλείων), τη βαθμίδα στην οποία εργάζονται (μέση – δημοτική εκπαίδευση), τον τόπο εργασίας (αστικά κέντρα – ύπαιθρος) και την κοινωνικο-οικονομική θέση, λειτουργούν αποτρεπτικά σε ό,τι αφορά στη δημιουργία ενός κοινού συλλογικού φορέα καθηγητών και δασκάλων¹⁵. Ωστε, εκτός

11 Τα σχετικά στοιχεία απορρέουν από το Cyprus Blue Book for the Year 1893-94 (Return of Christian School Year, October 1st, 1892, to September 30th, 1893), σελ. 260.

12 Όπ. π., σελ. 262.

13 Όπ. π., σελ. 266.

14 Όπ. π., σελ. 268.

15 Στην Ελλάδα ιδρύεται το 1865 η Διδασκαλική Αδελφότητα, η οποία αποτελείται από εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ενώ ακολουθεί, το 1873, ο Ελληνικός Διδασκαλικός Σύλλογος τον οποίο επίσης

από την απουσία των προϋποθέσεων ίδρυσης ενός κοινού συλλογικού φορέα, εάν οι δυσμενείς κοινωνικο-οικονομικοί όροι εργασίας των δασκάλων και διδασκαλισσών που περιγράψαμε πιο πάνω μπορούν να εξηγήσουν την πρωιμότητα σε ό,τι αφορά στην ανάπτυξη συλλογικών μορφών δράσης σε αυτό το επαγγελματικό στρώμα, οι πλεονεκτικότεροι όροι εργασίας του εκπαιδευτικού προσωπικού της μέσης εκπαίδευσης, σε συνδυασμό με τον σαφώς μικρότερο αριθμό τους, μπορούν επίσης να δικαιολογήσουν την οψιμότητα των ανάλογων προσπαθειών τους¹⁶.

Όμως κατά τη δεκαετία του 1920 νέες συνθήκες διαφοροποιούν την ισχύουσα πραγματικότητα και διαμορφώνουν ευνοϊκότερες προϋποθέσεις για τη δημιουργία συλλογικών κινήσεων και από τους εκπαιδευτικούς της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Καταρχήν κατά τη δεκαετία του 1910 ιδρύονται νέα

αποτελούν εκπαιδευτικοί της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης {Χρήστος Γ. Χρήστου: Εκπαίδευση και συνδικαλιστική πορεία των δασκάλων. Από την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους μέχρι το 1922, Αθήνα 2009, σελ. 51-73}. Βέβαια, δεν άργησαν να εμφανιστούν προβλήματα στον Ελληνικό Διδασκαλικό Σύλλογο εξαιτίας της ανομοιογένειας των μελών του. Η διαπίστωση ότι «των δασκάλων η θέσις είναι ελεεινή, κάνουν αγώνα υπάρξεως και όχι επιστημονικών» και ότι ο Ελληνικός Διδασκαλικός Σύνδεσμος «δεν δύναται αρμονικώς να εργασθῆ καθ' όσο ο σκοπός των δύο τούτων τμημάτων είναι διάφορος, και οι λειτουργοί αυτών δεν έχουσιν την αυτήν μόρφωσιν προς κοινήν συνεργασίαν», είναι πολύ ενδεικτική {Αποστολής Ανδρέου: Όψεις του συνδικαλισμού των δασκάλων, -ισσών (1872-1927), Νέα Σύνορα, Αθήνα 1995, σελ. 49-53}. Ας σημειωθεί ότι ίδιες αντιλήψεις επικρατούν ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και στη Γαλλία {Raymond Bourdoncle & André Robert: Primary and secondary school teachers in France: changes in identities and professionalisation, στο: Journal of Educational Policy, vol. 15, no. 1, 2000, σελ. 73-75. Για το παράδειγμα της Αγγλίας, Mike Ironside & Roger Seifert: Industrial Relations in Schools, Routledge, London 1995, σελ. 73-97}. Γενικότερα, πάντως, οι συλλογικότητες των εκπαιδευτικών κατά κανόνα συγκροτούνται διεθνώς με κριτήριο την ταυτότητα των επαγγελματικών χαρακτηριστικών, όπως είναι η βαθμίδα της εκπαίδευσης (δημοτική, μέση εκπαίδευση κτλ.), η θέση στην ιεραρχία (δάσκαλος, διευθυντής, επιθεωρητής) κ.ά.

- 16 Απόστολος Χατζηεμμανουήλ: Οργάνωσις Λειτουργιών Μέσης Εκπαιδύσεως (Ο.Λ.Μ.Ε.), στην: Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Δ', Herder - Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1968, σελ. 217-222. Επίσης, Π. Χ. Δορμπαράκης: Οργάνωση Λειτουργιών Μέσης Εκπαίδευσης (Ο.Λ.Μ.Ε.), στην: Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Στ', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1991, σελ. 3.501-506.

σχολεία μέσης εκπαίδευσης –κυρίως με πρωτοβουλία μητροπολιτών¹⁷– και αυξάνεται ο αριθμός των μαθητών, γεγονός που συνεπάγεται και την αύξηση του αριθμού των καθηγητών¹⁸. Το ενωτικό κίνημα ενισχύεται αποφασιστικά από την ατμόσφαιρα εθνικού ριζοσπαστισμού που εκλύεται από τους νικηφόρους βαλκανικούς πολέμους και, λίγο αργότερα, από τη μικρασιατική εκστρατεία και τις πρώτες επιτυχίες της¹⁹. Καθώς η ίδρυση δευτεροβάθμιων σχολείων –και δη κλασικών– αποτελεί τεκμήριο του πατριωτισμού όσων έχουν τη σχετική πρωτοβουλία, αυτές οι πολιτικο-ιδεολογικές συντεταγμένες οδηγούν σταδιακά στην ουσιαστική αλλαγή του χάρτη των ιδρυμάτων της ελληνοκυπριακής μέσης εκπαίδευσης, η οποία το 1920 παρουσιάζει την ακόλουθη εικόνα²⁰:

- Παγκύπριο Γυμνάσιο – Παγκύπριο Διδασκαλείο και το Ανώτερο Παρθεναγωγείο Φανερωμένης – Διδασκαλείο Θηλέων Φανερωμένης στη Λευκωσία
 - Γυμνάσιο στη Λεμεσό και την Πάφο
 - Παγκύπριο Εμπορικό Λύκειο στη Λάρνακα
 - Ελληνική Σχολή στην Αμμόχωστο και την Κερύνεια
 - Έξι άλλες Ελληνικές Σχολές (Village High Schools) στην ύπαιθρο.
- Τα παραπάνω σχολεία αριθμούν 1.574 μαθητές και μαθήτριες²¹.

17 Panayiotis K. Persianis: Church and state... όπ. π., σελ. 129.

18 Πρέπει να σημειωθεί ότι τα παρεχόμενα από τα Blue Books στατιστικά στοιχεία δεν είναι πάντοτε ακριβή, ούτε παρέχουν στοιχεία για τον αριθμό των καθηγητών. Για παράδειγμα, η Σχολή της Λεμύθου (1912) και του Πεδουλά (1913) δεν καταγράφονται.

19 Ο Έλληνας πρόξενος Α. Κύρου θεωρεί ως πρώτη φάση ανάπτυξης του ενωτικού κινήματος την περίοδο από την έναρξη της αγγλικής κατοχής έως και τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και υποστηρίζει ότι κατ' αυτήν την περίοδο η Κύπρος είχε «σώφρονες και μεμετρημένους πολιτικούς», οι οποίοι κατόρθωσαν να «εξυπνήσωσι βαθμηδόν το ως εκ της τουρκοκρατίας ληθαργούν εθνικόν αίσθημα». Ελληνικό Προξενείο → Υπουργείο Εξωτερικών (ΥΠΕΞ) (10-8-1930, Απόρρητο), στο: Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο ΥΠΕΞ, Φάκ. Κύπρος 1930/Α/22/ΠΙ.

20 Cyprus Blue Book for the Year 1920, Government Printing Office, Nicosia 1921, σελ. 152. Ας σημειωθεί ότι το 1920 η αντίστοιχη τουρκοκυπριακή μέση εκπαίδευση διαθέτει ένα Idadi με 158 μαθητές και ένα Παρθεναγωγείο (Victoria Girls) με 95 μαθήτριες.

21 Στον υπολογισμό των μαθητών και μαθητριών δεν περιλαμβάνεται το Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο Λάρνακας, το οποίο αριθμεί 112 μαθητές. Επισημαίνουμε και πάλι το γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις τα επίσημα στατιστικά στοιχεία αποκλίνουν μεταξύ τους. Έτσι, ενώ αναφέρονται αυτά τα στοιχεία από το συγκεκριμένο Blue Book, στο αντίστοιχο Annual Report για το σχολι-

Έως και το 1930, σύμφωνα με έκθεση του Έλληνα προξένου Α. Κύρου, η μέση ελληνική κοινοτική εκπαίδευση στην Κύπρο μαζί με τα Διδασκαλεία, εξαιρουμένων των ιδιωτικών σχολείων, αποτελείται από 18 σχολεία με 2.256 μαθητές (εκ των οποίων οι 566 είναι μαθήτριες). Επίσης, υπάρχουν δύο μουσουλμανικά Λύκεια, ένα αρρένων με 222 μαθητές και ένα θηλέων με 295 μαθήτριες²².

Με την έναρξη της δεκαετίας του 1920, όταν στους κόλπους της ελληνοκυπριακής κοινωνίας εξαιτίας της εμφάνισης των σοσιαλιστικών ιδεών συντελούνται βαθύτατες πολιτικο-ιδεολογικές διαφοροποιήσεις, με σοβαρές αντανakλάσεις στην εθνική πολιτική, ο αγγλικός παράγοντας εγκαινιάζει παρεμβατικότερη εκπαιδευτική πολιτική στην προσπάθειά του να αμβλύνει την κοινωνικοποιητική αποτελεσματικότητα της ελληνοκυπριακής εκπαίδευσης και να ανακόψει την επιρροή της ενωτικής ιδεολογίας και πολιτικής. Η ένταση του ενωτικού κινήματος, η παρεμβατικότητα του αποικιακού καθεστώτος, η εμφάνιση των σοσιαλιστικών ιδεών²³ και η προοπτική ή ο κίνδυνος

κό έτος 1919-1920 αναφέρεται επί λέξει ότι «η Ελληνική χριστιανική κοινότητα υποστηρίζει επτά δευτεροβάθμια σχολεία αρρένων και ένα θηλέων, για τα οποία δαπανήθηκαν £13.447 εκ των οποίων η κυβερνητική βοήθεια ήταν £670» {Cyprus-Annual Report for 1919-20, Published by His Majesty's Stationary Office, London 1920, σελ. 11}. Επίσης το άθροισμα της κυβερνητικής βοήθειας, όπως αυτή καταγράφεται στο Blue Book, ανέρχεται στις £719 και όχι στις £670.

22 Ελληνικό Προξενείο → ΥΠΕΞ (10-8-1930, Απόρρητο), στο: Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο ΥΠΕΞ, Φάκ. Κύπρος 1930/A/22/III. Οι υπολογισμοί του προξένου βρίσκονται εγγύτερα στα στοιχεία που παρέχει το αντίστοιχο Blue Book για το σχολικό έτος 1929-30. Πιο συγκεκριμένα τα ελληνικά σχολεία μέσης εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένων και των τριών Διδασκαλείων, είναι 18 τον αριθμό. Ο συνολικός μαθητικός τους πληθυσμός ανέρχεται στις 2.367, ενώ, εάν δεν υπολογιστούν όσοι φοιτούν στο Ιεροδιδασκαλείο Λάρνακας, τότε ο αριθμός τους είναι 2.262 (ανάμεσά τους και 641 μαθήτριες). Τα τουρκοκυπριακά σχολεία μέσης εκπαίδευσης παραμένουν δύο, με 287 μαθητές και 268 μαθήτριες. The Cyprus Blue Book, 1930, Printed at the Government Printing Office, Nicosia 1931, σελ. 186 (Returns in respect of the school year, 1st September, 1929, to 31st August, 1930).

23 Το 1919 ιδρύθηκε στο Ελληνικό Γυμνάσιο της Λεμεσού ο πρώτος «Μαθητικός Σοσιαλιστικός Σύλλογος Ναζωραίος». Γύρω στο 1923 έκανε αισθητή την παρουσία της η «Μαθητική Κομμουνιστική Νεολαία Λεμεσού» με επικεφαλής τον Πλουτή Σέρβα, ενώ ένας αντίστοιχος πυρήνας δραστηριοποιήθηκε στο Πα-

αναδιάταξης βασικών 'βεβαιοτήτων' που συγκροτούν την ελληνοκυπριακή 'πραγματικότητα', οδηγούν αναπόφευκτα σε ρήξεις και νέες ισορροπίες. Τα αλληπάλλληλα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του αποικιακού καθεστώτος, η μετωπική αντιπαράθεση της με τους εκφραστές της ενωτικής πολιτικής και οι ρωγμές που παρατηρούνται στους κόλπους του διδασκαλικού κόσμου με τη δημοσιοποίηση της πρόθεσής τους να καταστούν υπάλληλοι του αποικιακού καθεστώτος, αποτελούν τα πρώτα απτά δείγματα των επιπτώσεων και των αλλαγών που μπορούσε να επιφέρει στην καθιερωμένη τάξη πραγμάτων η παρουσία νέων δεδομένων στην κοινωνία της Κύπρου. Μέσα σε αυτό ακριβώς το ρευστό σκηνικό της δεκαετίας του 1920 επιχειρούνται οι πρώτες προσπάθειες οργάνωσης των εκπαιδευτικών της κοινοτικής μέσης εκπαίδευσης.

Η ενδεχόμενη αλλαγή της ακολουθούμενης έως τώρα εκπαιδευτικής πολιτικής του αποικιακού καθεστώτος προς την κατεύθυνση του περιορισμού της εκπαιδευτικής αυτοδιοίκησης διατυπώνεται για πρώτη φορά στην έκθεση των J. E. Talbot και F. W. Cape²⁴. Το κλίμα, βέβαια, μέσα στο οποίο προτείνεται η εναλλακτική πολιτική, δεν ευνοεί την υλοποίησή της λόγω του συμπαγούς μετώπου της ελληνοκυπριακής πλευράς. Σύντομα όμως η έκρηξη της οκτωβριανής επανάστασης στη Ρωσία και τα σοσιαλιστικά της κηρύγματα, σε συνδυασμό με την παταγώδη αποτυχία της μικρασιατικής εκστρατείας και την κατάρρευση του μεγαλο-ιδεατισμού, οδηγούν σε μια ριζική μεταβολή των πολιτικο-ιδεολογικών δεδομένων. Οι θέσεις του αποικιακού καθεστώτος αρχίζουν να προσελκύουν το ενδιαφέρον και να κερδίζουν ολόένα και περισσότερο την προτίμηση όσων δασκάλων και διδασκαλισσών θεωρούσαν ότι η ιδιότητα του 'κυβερνητικού' υπαλλήλου θα βελτίωνε την κοινωνικο-οικονομική τους θέση και θα επέλυε χρόνια προβλήματα του επαγγέλματος, όπως η έλλειψη μονιμότητας, η αναξιοπρεπής αντιμετώπιση και

γκύπριο Γυμνάσιο με πρωτεργάτη τον Κώστα Προυσή {Πλουτής Σέρβας: Κοινή πατρίδα (επιμ. Αλέκα Γράβαρη Πρέκα/πρόλογος Λεωνίδας Κύρκος), Πρόοδος, Λευκωσία 1997}. Ανάλογα 'κρούσματα' εντοπίζονται και στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η σχολική εφορεία Λεμεσού, για παράδειγμα, σε μακρά συνεδρία - δίκη εξετάζει τις καταγγελίες εναντίον του δασκάλου Ζαχαρία Ζαχαριάδη ότι «ασπάζεται ο εν λόγω διδάσκαλος τας Κομμουνιστικές ιδέας και ότι συχνάζει εις το εν Λεμεσώ Κομμουνιστικόν Κέντρον, ένθα οδήγησε και δυο μαθητάς» και καταλήγει στην απόλυσή του. Βιβλίου Πρακτικών των Συνεδριών της Εφορείας των Σχολείων Λεμεσού (23-2-1923 έως 2-4-1929), συνεδρία 1-7-1927.

24 J. E. Talbot & F. W. Cape: Report on Education in Cyprus, London 1914.

εξάρτηση από τις σχολικές επιτροπές, η ασταθής και κατά κανόνα χαμηλή μισθοδοσία κτλ.

Υπό αυτό το πρίσμα κατά τη δεκαετία του 1920 επιταχύνονται οι πολιτικο-ιδεολογικές και κοινωνικές διεργασίες και αρχίζουν να γίνονται ορατά τα αποτελέσματά τους²⁵. Ενώ ο διδασκαλικός κόσμος παραδοσιακά βρισκόταν κάτω από την απόλυτη επιρροή της Εκκλησίας και των εκφραστών της εθνικής πολιτικής, τώρα ένα μεγάλο μέρος του όχι μόνο εκδηλώνει φυγόκεντρες τάσεις προς την κατεύθυνση του αποικιακού καθεστώτος, αλλά ασκεί και δριμυαία κριτική κατά των εκκλησιαστικών παραγόντων και των πολιτικών εκφραστών της ενωτικής πολιτικής. Οι ‘αμφισβητίες’ συσπειρώνονται γύρω από το αίτημα της υπαλληλοποίησης και επικρίνουν έντονα το σύστημα της εκπαιδευτικής αυτοδιοίκησης και των φορέων που την υλοποιούν στην πράξη (π.χ. χωριτικές εκπαιδευτικές επιτροπές, επιτροπές των πόλεων, επαρχιακές εκπαιδευτικές επιτροπές, εκπαιδευτικό συμβούλιο) και υποβάλλουν εγγράφως το αίτημα της υπαλληλοποίησης προς το αποικιακό καθεστώς ή προβαίνουν σε άλλα διαβήματα²⁶.

Η πρόσκαιρη έστω κάμψη της επιρροής και του κύρους της Εκκλησίας, των Ελληνοκυπρίων βουλευτών και γενικότερα της ιθύνουσας ελληνοκυπριακής τάξης πάνω στο διδασκαλικό κόσμο γεννά σε διάφορες πλευρές ανησυχίες ότι σύντομα θα εκδηλωθούν ανάλογα προβλήματα και στη μέση εκπαίδευση, με τον κίνδυνο να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για τον ολοκληρωτικό έλεγχο του ελληνοκυπριακού σχολικού δικτύου από το αποικιακό καθεστώς. Γι’ αυτό και επείγει η δημιουργία μηχανισμών ελέγχου του προσωπικού των δευτεροβάθμιων σχολείων πριν από την εκδήλωση και σε αυτή τη βαθμίδα των φαινομένων που χαρακτήριζαν ήδη τη στοιχειώδη εκπαίδευση²⁷.

25 Τα αποτελέσματα των εκλογών του 1925, για παράδειγμα, «σηματοδότησαν την αρχή του τέλους της μονοπώλησης της πολιτικής αντιπροσώπευσης των Ελληνοκυπρίων από την «ιθύνουσα» αστική τάξη και τους παραδοσιακούς εθνικιστές ηγέτες». Βασίλης Πρωτοπαπιάς: Εκλογική ιστορία... όπ. π., σελ. 264.

26 Αναλυτικά για τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στο διδασκαλικό κόσμο, τα διαβήματα προς το αποικιακό καθεστώς και τις εντάσεις που σημειώθηκαν εντός της ελληνοκυπριακής πλευράς από το 1920 έως το 1923, Δημ. Φ. Χαραλάμπους: Ιστορία του διδασκαλικού συνδικαλισμού... όπ. π., τόμ. Α', σελ. 183-244.

27 Είναι ενδεικτικό ότι προς το τέλος του 1928 εμφανίζεται σε δύο συνέχειες ένα τολμηρό άρθρο το οποίο υποστηρίζει μια «σκιώδη κυβερνητική επέμβαση» στη

Το παραπάνω ενδεχόμενο διαφαίνεται στο έγγραφο που αποστέλλουν οι καθηγητές του Γυμνασίου 'Νικολάου Ι. Νικολαΐδου' της Πάφου²⁸ προς τον αρχιεπίσκοπο, στο οποίο προειδοποιούν ότι οι λόγοι που ώθησαν τους δασκάλους στην αγκαλιά της αποικιακού καθεστώτος, «δηλ. η πληθωρική παραγωγή διδασκάλων και αι κομματικά συναλλαγαι κατά τον διορισμόν αυτών ισχύουσι πλήρως και απειλούσι και τους λειτουργούς της Μέσης Παιδείας». Γι' αυτό και διατυπώνουν το αίτημα οι θρησκευτικοί και εθνικοί αρχηγοί «να θεωρήσωσιν ως καθήκον αυτών επιτακτικόν το να αναλάβωσι την υποχρέωσιν και επιβάλωσι Παγκυπρίως την μονιμότητα των λειτουργών της Μέσης Παιδείας» και «όπως καθορίσωσι κλίμακα μισθοδοσίας αναλόγως των ετών υπηρεσίας εφαρμοζομένην καθ' όλην την Κύπρον», ώστε να διασωθεί «η Μέση Παιδεία η αποτελούσα νυν το καταφύγιον των εθνικών διδασκάλων και ιδεών»²⁹. Με το έγγραφο των καθηγητών της Πάφου συμφωνούν πλήρως και οι καθηγητές του Παγκύπριου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακας, οι οποίοι χαρακτηρίζουν τα αιτήματα που διατυπώνονται σε αυτό «ζωτικότερα» και καλούν την ελληνοκυπριακή ηγεσία να τα υλοποιήσει αμέσως «διά να μη δοθή τυχόν και η ελαχίστη αφορμή εις την ξένην Κυβέρνησιν να υποδουλώση και την Μέσην Παιδείαν»³⁰.

Η εμφάνιση των σοσιαλιστικών ιδεών στην Κύπρο δίνει μια νέα πολιτικο-ιδεολογική διάσταση στα κατά καιρούς αιτήματα του διδασκαλικού κόσμου για καλύτερες αμοιβές και εργασιακούς όρους, αφού νομιμοποιεί τη συστηματική πρόταξη κοινωνικο-οικονομικών αιτημάτων και διεκδικήσεων. Επιπλέον, για ορισμένους τουλάχιστον δασκάλους, οι σοσιαλιστικές ιδέες θα χρησιμεύσουν ως θεωρητικά εργαλεία ώστε να συνειδητοποιήσουν,

μέση εκπαίδευση κατά το πρότυπο της δημοτικής, προκειμένου να εξευρεθούν οι απαραίτητοι οικονομικοί πόροι για τη σωτηρία της. Ενήμερος: Το κατόντημα της Μέσης Παιδείας, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 28-11 και 5-12-1928.

- 28 Πρόκειται για το Ελληνικό Γυμνάσιο Πάφου το οποίο απέκτησε νέο κτίριο (Ιανουάριος 1928 – Φεβρουάριος 1929) χάρη στη δωρεά του δημάρχου της πόλης Ν. Νικολαΐδη. Προς τιμήν του το σχολείο μετονομάστηκε σε Γυμνάσιο Νικολάου Ι. Νικολαΐδου.
- 29 Καθηγητές Γυμνασίου 'Νικολάου Ι. Νικολαΐδου' εν Πάφω Κύπρου → Αρχιεπίσκοπο Κύπρου (14-2-1930), στο: Αρχείον Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, Αρχείον αοιδίμου Κυρίλλου Γ' 1916-1933, Βιβλίον ΚΘ' (μέρος Β').
- 30 Καθηγητές Παγκύπριου Εμπορικού Λυκείου → Αρχιεπίσκοπο Κύπρου (18-2-1930), στο: Αρχείον Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, Αρχείον αοιδίμου Κυρίλλου Γ' 1916-1933, Βιβλίον ΚΘ' (μέρος Β').

ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ
 "ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ"
 ΕΝ ΠΑΦΩ ΚΥΠΡΟΥ.

*Το λογότυπο του Νικολαΐδειου Γυμνασίου
 σε φύλλο αλληλογραφίας του 1930 και
 η σφραγίδα του 1939.*

πέρα από τον έως τώρα μονόδρομο της εθνικής ιδεολογίας και πολιτικής, την ύπαρξη και της διεθνιστικής προοπτικής. Μέσα λοιπόν σε αυτό το ρευστό περιβάλλον προβάλλει η ανάγκη για τη διαμόρφωση νέων και αποτελεσματικών μορφών ελέγχου του καθηγητικού κόσμου ενόψει του κινδύνου να τον αποσπάσει από τις γραμμές της εθνικής πολιτικής είτε το αποικιακό καθεστώς είτε ο νεόκοπος σοσιαλιστικός οίστρος³¹. Η ίδρυση

31 Στη συνεδρία της Ιεράς Συνόδου (22-4-1931) καταρτίζεται η ημερήσια διάταξη για την επόμενη συνεδρία και αναφέρεται ότι «απαραιτήτως την Ιεράν Σύνοδον πρέπει να απασχολήση ο Κομμουνισμός, γενικώς μεν, ιδία δε εν σχέσει προς κομμουνίζοντας διδασκάλους. Πολλοί τούτων φανερώς εκδηλούσι τα κομμουνιστικά αυτών φρονήματα. Ο κομμουνισμός αντίκειται εις την Θρησκείαν. Διδάσκαλοι δε άνευ θρησκευτικών πεποιθήσεων δεν είνε δυνατόν να διδάσκωσιν ανωφελώς εν τοις σχολείοις ημών» {Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, Κώδιξ Πρακτικών Ιεράς Συνόδου ΙΑ' (5-3-1931 έως 10-5-1931), συνεδρία Ζ', 22-4-1931}. Λίγο αργότερα σε έγγραφο του ελληνικού προξενείου προς το ΥΠΕΞ αναφέρεται ότι «οι Θρησκευτικοί και πολιτικοί κύκλοι της Κύπρου ήρχισαν εσχάτως θορυβούμενοι εκ της εν τη νήσω σημειουμένης κομμουνιστικής κινήσεως». Υποστηρίζει ότι οι αποικιακές αρχές έδειξαν «περιεργον ανοχήν» απέναντι στη δραστηριότητα του κομμουνισμού και ότι κατόπιν πιέσεων των Ελληνοκυπρίων βουλευτών απέλασαν δύο ηγετικούς παράγοντες και προχώρησαν στη μελέτη «αντικομμουνιστικής νομοθεσίας». Την ανάπτυξη όμως του κομμουνισμού, σύμφωνα με τον πρόξενο, την υποβοήθησε περισσότερο «η αδράνεια των Ελλήνων θρησκευτικών και πολιτικών αρχηγών και η εξ ίσου επιπολαία μεταπήδησις εις το έτερον άκρον των μεσαιωνικών μέτρων του αφορισμού, του εξοστρακισμού από τας διαφόρους κοινότητας κ.τ.λ.». Ο πρόξενος, μάλιστα, νουθετεί την ελληνοκυπριακή πλευρά, τονίζοντας προς όλους ότι «ο κομμουνισμός δέον να κτυπηθή με θετικώτερα όπλα, με συστηματικήν τουτ' έστιν αντιπροπαγάνδαν και διαφώτισιν των αγροτών και σοβαράν προσπάθειαν προς ανακούφισιν αυτών εκ της σημερινής οικονομικής αθλιότητος, ήτις κακός μόνον σύμβουλος δύναται να είναι». Η ίδρυση αγροτικής τράπεζας και η θέσπιση εργατικής νομοθεσίας περιλαμβάνονται ανάμεσα στις προτάσεις του. {Ελληνικό Προξενείο → ΥΠΕΞ (19-6-1931, Εμπιστευτικό), στο: Διπλωματικό

συλλογικής οργάνωσης των καθηγητών αποτελεί μία από τις πιθανές απαντήσεις στο πρόβλημα, καθώς η αποκορύφωση των ερίδων στους κόλπους των δασκάλων, οι σοσιαλιστικές επιδράσεις που δέχονται και η προσχώρησή τους στην αποικιακή εκπαιδευτική πολιτική αποτελεί κραυγαλέο παράδειγμα προς αποφυγή³². Οι κινήσεις του Έλληνα προξένου και της Εκκλησίας της Κύπρου για τη δημιουργία συλλογικής οργάνωσης των καθηγητών συνιστούν αφενός προληπτικό μέτρο απέναντι στους επερχόμενους κινδύνους για τη μέση εκπαίδευση και αφετέρου προσπάθεια να αποφευχθεί η επανάληψη της οδυνηρής υπαλληλοποίησης του διδασκαλικού σώματος και στους εκπαιδευτικούς της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

I. ΠΡΟΔΡΟΜΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΚΑΙ ΖΥΜΩΣΕΙΣ

Η πρώτη προσπάθεια

Κατά τη δεκαετία του 1920 εντοπίζονται τρεις προσπάθειες για την οργάνωση του καθηγητικού κόσμου. Η πρώτη και η τρίτη προέρχονται από τον καθηγητικό σύλλογο του Παγκύπριου Εμπορικού Λυκείου της Λάρνακας, με πρωταγωνιστή τον εξ Ελλάδος ορμώμενο λυκειάρχη του Δημήτριο Κουτουμάνο³³, και η δεύτερη από το Παγκύπριο Γυμνάσιο της Λευκωσίας.

Η πρώτη προσπάθεια επιχειρείται προς τα τέλη του 1922, όταν γίνεται αποδεκτή από τα υπόλοιπα σχολεία μέσης εκπαίδευσης του νησιού η πρόταση

και Ιστορικό Αρχείο ΥΠΕΞ, Φάκ. Κύπρος 1931/A/22/III}. Για την εξέλιξη, τις μεταλλάξεις, τις διαφοροποιήσεις της συντηρητικής σκέψης στην Ελλάδα και τη στάση της απέναντι στον κομμουνισμό, Δέσποινα Ι. Παπαδημητρίου: Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967, Σαβάλλας, Αθήνα 2006.

32 Για όσα διαδραματίζονται στους κόλπους του διδασκαλικού κόσμου κυρίως κατά την περίοδο 1927-29, Δημ. Φ. Χαράλαμπος: Ιστορία του διδασκαλικού συνδικαλισμού... όπ. π., τόμ. Α', σελ. 255-295.

33 Ο Δημήτριος Κουτουμάνος (1890-1983) γεννήθηκε στη Μεσσηνία και σπούδασε φυσική στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Εργάστηκε στο Γυμνάσιο Λεμεσού (1915-1919) και διετέλεσε διευθυντής του Λυκείου της Λάρνακας από το 1919 έως το 1954. Αρ. Λ. Κουδουνάρης: Βιογραφικών Λεξικών Κυπρίων 1800-1920, Λευκωσία 2005 (5η έκδοση), σελ. 189.

του καθηγητικού συλλόγου του Παγκύπριου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακας για την ίδρυση «Παγκυπρίου Συνδέσμου Μέσης Εκπαιδύσεως»³⁴. Μάλιστα σχεδιάζεται κατά τις επερχόμενες εορτές των Χριστουγέννων να πραγματοποιηθεί στη Λάρνακα ή τη Λευκωσία συνάντηση των αντιπροσώπων των σχολείων «προς τον σκοπόν της συντάξεως του καταστατικού»³⁵. Πράγματι στις 6/18-1-1923³⁶ συναντώνται στο Παγκύπριο Εμπορικό Λύκειο Λάρνακας οι αντιπρόσωποι των αναγνωρισμένων σχολών μέσης εκπαίδευσης (συμπεριλαμβανομένων των Διδασκαλείων) και συντάσσουν το σχέδιο καταστατικού της εκκολαπτόμενης οργάνωσης, ώστε στη συνέχεια να εγκριθεί από τον καθηγητικό σύλλογο του κάθε σχολείου και να τεθεί ενώπιον μιας μελλοντικής γενικής συνέλευσης³⁷. Στη συγκέντρωση αυτή, σύμφωνα με την εφημερίδα *Ελευθερία*, ο λυκειάρχης Δ. Κουτουμάνος «ανέπτυξε τους λόγους εξ'ων προήλθεν η σκέψις προς ίδρυσιν συλλόγου των Λειτουργών της Μέσης Εκπαιδύσεως» και έδωσε εξηγήσεις για την απουσία αντιπροσώπου του Ημιγυμνασίου Πάφου και του Παγκύπριου Διδασκαλείου³⁸. Επίσης «ο Σύλλογος διετύπωσεν εν γε-

34 Οι σχετικές συζητήσεις δεν καταγράφονται στα πρακτικά του καθηγητικού συλλόγου του Γυμνασίου της Λεμεσού, ενδεχομένως γιατί θεωρούνται περισσότερο ιδιωτικής φύσης. Έτσι, τόσο στα πρακτικά της 15-11-1922 όσο και σε αυτά της 4-1-1923 καταγράφονται ζητήματα που αφορούν στη σχολική πειθαρχία. Βιβλίον Πρακτικών σχολ. έτ. 1913-1933, στο: Αρχείο Α' Λανιτείου Λυκείου.

35 Εκ Λάρνακος, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 14/23-12-1922 (στήλη: Ανταποκρίσεις).

36 Η διαφορά των 13 ημερών στις ημερομηνίες προκύπτει από τη 'συνύπαρξη' του παλαιού Ιουλιανού και του Γρηγοριανού ημερολογίου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν τηρείται είτε το ένα είτε το άλλο ημερολόγιο, δημιουργείται η εντύπωση ότι κάποια γεγονότα είναι πρωθύτερα.

37 Η εφημερίδα *Νέον Έθνος*, 19-1-1923 (στήλη: Χρονικά), αναφέρει, για την ίδια συγκέντρωση, ότι οι καθηγητές «συνέταξαν Καταστατικόν, το οποίον θα υποβληθή προς έγκρισιν, εις γενικήν συνέλευσιν των Καθηγητών της Μέσης Εκπαιδύσεως, η οποία θα συγκροτηθή προσεχώς εν Λευκωσία». Η εφημερίδα *Ελευθερία*, 8/20-1-1923 (στήλη: Ανταποκρίσεις – Εκ Λάρνακος) προσθέτει την πληροφορία ότι το καταστατικό «θα αποσταλή προς έγκρισιν εις τους συλλόγους των καθηγητών ενός εκάστου σχολείου, και είτα θα υποβληθή υπό του γυμνασιάρχου του Π. Γυμνασίου εις την προσεχή γενικήν συνέλευσιν, ήτις θα λάβη χώραν εν Λευκωσία».

38 Αντιπρόσωπος του Παγκυπρίου Γυμνασίου ήταν ο Γεώργιος Ιωαννίδης, του Ημιγυμνασίου Βαρωσίων ο Γεώργιος Μουρούζης, του Παγκυπρίου Ιεροδιδασκαλείου ο Γεώργιος Ματσάκης, ενώ ο Δ. Κουτουμάνος εκπροσωπούσε το Εμπορικό Λύκειο Λάρνακας και το Γυμνάσιο Λεμεσού. Απουσίαζε ο αντιπρόσωπος του Παγκύπριου Διδασκαλείου και του Ημιγυμνασίου Πάφου {Σύλλογος καθηγητών, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 14/27-1-1923 (στήλη: Εκ Λάρνακος)}. Πάντως

νικαίς γραμμαίς προσχέδιον καταστατικού, το οποίον θα συζητηθή εν γενική συνεδρία των λειτουργών των σχολών της Μέσης Εκπαιδευσεως»³⁹.

Ο Δ. Κουτουμάνος, αρθρογραφώντας για τη μέση εκπαίδευση –και ενώ εντείνονται οι συζητήσεις γύρω από το νομοσχέδιο του 1923 για τη δημοτική εκπαίδευση που προωθεί το αποικιακό καθεστώς–, κάνει μνεία της προσπάθειας: «ελπίζομεν ο μελετηθείς σύνδεσμος των λειτουργών της Μέσης παιδείας να λάβη σάρκα και οστά πολύ προσεχώς, ώστε να δυνηθή να υποβάλη σχέδιον Νόμου, όπερ να ψηφίση το Νομοθετικόν Συμβούλιον εάν έχη σοβαρώς υπ' όψιν την βελτιώσιν της παιδείας»⁴⁰. Όμως οι ελπίδες του Δ. Κουτουμάνου εντέλει διαψεύδονται και η πρωτοβουλία του Παγκύπριου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακας μένει χωρίς συνέχεια.

*Δημήτριος Κουτουμάνος
(πηγή: Παγκύπριο Λύκειο
Λάρνακας. Λεύκομα 1911-
2011, Πάργα [Λευκωσία
2011]).*

και στα πρακτικά του καθηγητικού συλλόγου του Ημιγυμνασίου της Πάφου δεν γίνεται καμία νύξη για την πρωτοβουλία της Λάρνακας ούτε το Δεκέμβριο του 1922 ούτε τον Απρίλιο του 1923 που πραγματοποιείται η επόμενη συνεδρία του Ημιγυμνασίου Πάφου. Βιβλίων Πρακτικών του Συλλόγου, 1909/10 έως 1927/28, στο: Αρχείο Λυκείου Α' Εθνάρχη Μακαρίου Γ' Πάφου.

39 Σύλλογος καθηγητών, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 14/27-1-1923 (στήλη: Ανταποκρίσεις – Εκ Λάρνακος).

40 Δ. Κουτουμάνος: Η Μέση Παιδεία και το εκπαιδευτικόν Νομοσχέδιον (ii), στην: εφημ. *Ελευθερία*, 5/17-2-1923.

Η ατελέσφορη πρωτοβουλία του Δ. Κουτουμάνου καταγράφεται στα πρακτικά του καθηγητικού συλλόγου του Παγκυπρίου Γυμνασίου. Στη συνεδρία της 23ης-11-1922 ο σύλλογος ενημερώνεται για την επιστολή του Δ. Κουτουμάνου, με την οποία ανακοινώνει τη σχετική πρωτοβουλία «συμπήξεως Συλλόγου των εν Κύπρω λειτουργών της Μ. Εκπαιδεύσεως» και παρακαλεί να υποδειχθεί ο αντιπρόσωπος του Παγκυπρίου, «όστις να μετάσχη της συνεδρίας των αντιπροσώπων [...] σκοπούσης την σύνταξιν του αρμοδίου καταστατικού». Η πρότασή του γίνεται αποδεκτή από τον καθηγητικό σύλλογο του Παγκυπρίου Γυμνασίου και ορίζεται ως αντιπρόσωπος ο Γ. Ι. Ιωαννίδης.

Ο τελευταίος, στη συνεδρία της 11ης-1-1923, υποβάλλει στον καθηγητικό σύλλογο το σχέδιο καταστατικού «όπερ εψηφίσατο η εν Λάρνακι συνελθούσα αντιπροσωπεία των εν Κύπρω Σχολών της Μ. Εκπαιδεύσεως», αλλά αποφασίζεται να αναβληθεί η λήψη απόφασης για μια επόμενη συνεδρία. Όμως το σχετικό ζήτημα δεν επανατίθεται ποτέ προς συζήτηση⁴¹.

Αν και παραμένουν άγνωστοι οι πραγματικοί λόγοι για τους οποίους η πρώτη αυτή προσπάθεια δεν καρποφορεί, ωστόσο θα μπορούσαμε να υπο-

Η σφραγίδα του Ελληνικού (Ημι)Γυμνασίου Λάρνακας σε φύλλο αλληλογραφίας του 1903. Ως απάντηση στην εκπαιδευτική πραγματικότητα της πόλης που είχαν δημιουργήσει δύο αλλόθρησκα σχολεία, αλλά και ως ανταπόκριση στις κοινωνικο-οικονομικές ανάγκες της Κύπρου, το 1911 μετατράπηκε σε Εμπορικό Λύκειο.

41 Αρχείον Παγκυπρίου Γυμνασίου, Βιβλίον Πρακτικών Συλλόγου του Παγκυπρίου Γυμνασίου, 1920 έως 1923, συνεδρία Β', 23-11-1922 και Δ', 11-1-1923. Ο καθηγητικός σύλλογος του Γυμνασίου της Λεμεσού, αν και εκπροσωπείται από το Δ. Κουτουμάνο στη συνάντηση της Λάρνακας, δεν φαίνεται να συζητεί καθόλου το ζήτημα στις συνεδριάσεις του που πραγματοποιούνται από το Σεπτέμβριο του 1922 έως και το Μάιο του 1923. Αρχείο Λανιτείου Λυκείου Α', Βιβλίον Πρακτικών σχ. έτ. 1913-1933.

στηρίζουμε βάσιμα ότι δύο τουλάχιστον στοιχεία φαίνεται να συμβάλλουν στον πρόωρο εκφυλισμό της:

α) Οι (μικρο)ανταγωνισμοί μεταξύ των σχολείων. Ο Δ. Κουτουμάνος, για παράδειγμα, σχεδόν ταυτόχρονα με την πρωτοβουλία ίδρυσης οργάνωσης, υποστηρίζει σε άρθρο του ότι πρέπει να αποδίδεται σε όλα τα σχολεία μέσης εκπαίδευσης το 5% των συνολικών φορολογικών εκπαιδευτικών εισπράξεων του αποικιακού καθεστώτος, καθώς «με το παλαιόν Νομοσχέδιον το Παγκύπριον Γυμνάσιον αδικεί όλα τα άλλα γυμνάσια επιχορηγούμενον 5% εφ' ολοκλήρου της φορολογίας της Νήσου. Λέγω βέβαια ότι αδικεί, διότι ήδη έπαυσε να είναι Παγκύπριον, αφ' ου υπάρχουν 5 άλλα σχολεία Μέσης εκπαίδευσεως»⁴². Η άποψη που διατυπώνει ο Δ. Κουτουμάνος επικρίνεται έντονα και απαξιωτικά από την εφημερίδα *Κυπριακός Φύλαξ*, η οποία αντιτείνει ότι τόσο το Παγκύπριο Γυμνάσιο όσο και το Παγκύπριο Διδασκαλείο είναι πράγματι παγκύπρια εκπαιδευτήρια, καθώς κατά το τρέχον έτος (1922-23) είναι εγγεγραμμένοι στα μαθητολόγια τους 188 μαθητές που προέρχονται από άλλες επαρχίες της Κύπρου⁴³.

β) Οι αποκλίνουσες προσεγγίσεις σε ό,τι αφορά στη σχέση της εκπαίδευσης με το αποικιακό καθεστώς. Ο Δ. Κουτουμάνος υποστηρίζει τη χρησιμότητα της αγγλικής γλώσσας και συνηγορεί υπέρ της αύξησης των ωρών διδασκαλίας της, ενώ υποστηρίζει ότι η γαλλική πρέπει να γίνει προαιρετική. Πέρα από αυτό προτείνει όσοι εκπαιδευτικοί διδάσκουν την αγγλική γλώσσα να μισθοδοτούνται από το αποικιακό καθεστώς, το οποίο πρέπει επιπλέον να αναλάβει και την εποπτεία της διδασκαλίας της στα σχολεία⁴⁴. Ωστόσο και αυτές οι απόψεις του ελέγχονται αυστηρά από την εφημερίδα *Κυπριακός Φύλαξ*, καθώς η πρότασή του να εποπτεύεται η διδασκαλία του μαθήματος της αγγλικής γλώσσας στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης από τον αρχιεπίσκοπο F. D. Newham γίνεται «παρά την δεδηλωμένην γνώμην του Τόπου, όστις τουλάχιστον δεν... θαυμάζει τον Αιδεσιμότητα»⁴⁵.

42 Δ. Κουτουμάνος: Η Μέση Παιδεία και το εκπαιδευτικόν Νομοσχέδιον (ii), στην: εφημ. *Ελευθερία*, 5/17-2-1923.

43 Ακόμη μίαν δωρεάν κ. Κουτουμάνε, 15-2-1923 (στήλη: Σκέψεις και γνώμαι).

44 Δ. Κουτουμάνος: Η Μέση Παιδεία και το εκπαιδευτικόν Νομοσχέδιον (ii), στην: εφημ. *Ελευθερία*, 5/17-2-1923.

45 'Σιγήν έχε' κ. Δ. Κουτουμάνε!, 8-2-1923 (στήλη: Σκέψεις και γνώμαι).

Οι παραπάνω απόψεις του Δ. Κουτουμάνου, οι οποίες προκαλούν αντίλογο, προφανώς υπονομεύουν την πρωτοβουλία που ο ίδιος ξεκίνησε για την οργάνωση του καθηγητικού κόσμου. Παρ' όλη όμως την αποτυχία της προσπάθειας, το εγχείρημά του έχει τη σημασία του: η ιδέα έχει κατατεθεί και δημοσιοποιηθεί, οι αρχικές διεργασίες έχουν συντελεστεί και τα πιο ενεργά στοιχεία του καθηγητικού κόσμου αρχίζουν να προσβλέπουν στην ίδρυση δικής τους συλλογικής οργάνωσης στο μέλλον.

Η δεύτερη προσπάθεια

Η δεύτερη προσπάθεια ξεκινά στις 19-1-1927⁴⁶ από τρεις καθηγητές του Παγκύπριου Γυμνασίου Λευκωσίας, οι οποίοι με επιστολή τους προς το γυμνασιάρχη του σχολείου Ι. Γ. Ιωαννίδη⁴⁷ τον παρακαλούν να συγκαλέσει συνεδρία του καθηγητικού συλλόγου με θέμα τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν «προς βελτίωσιν της θέσεως των καθηγητών εν Κύπρω»⁴⁸. Ο γυμνασιάρχης πράγματι ανταποκρίνεται και η εν λόγω συνεδρίαση πραγματοποιείται στις 22 Ιανουαρίου. Στο πλαίσιο των εργασιών της παρουσιάζεται από το Γεώργιο Σαββίδη και «προσχέδιον περί λειτουργίας ταμείου συντάξεων των λειτουργών Μ. Παιδείας», το οποίο εκπονήθηκε από επιτροπή που είχε οριστεί από το «παρελθόν έτος». Επίσης κατά τη συζήτηση για το ενδεχόμενο ίδρυσης συλλόγου του καθηγητικού κόσμου της Κύπρου «αποφασίζεται, διά μεγάλης πλειονοψηφίας, η ίδρυσις αυτού» και ανατίθεται η σύνταξη κατα-

46 Ας σημειωθεί, χωρίς τα διαθέσιμα στοιχεία να τεκμηριώνουν οποιαδήποτε αιτιώδη σχέση, ότι τέσσερις ημέρες πιο πριν ο κυβερνήτης είχε επισκεφθεί, μεταξύ άλλων, το Παγκύπριο Γυμνάσιο και μίλησε και προς τους καθηγητές του. Ο Κυβερνήτης επισκεπτόμενος το Παγκύπρ. Γυμνάσιον, Διδασκαλείον και Παρθενωγωγείον Φανερωμένης, στην: εφημ. *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 19-1-1927. Επίσης, Η επίσκεψις της Α.Ε. του Κυβερνήτου εις τα ανώτερα εκπαιδευτήρια της Λευκωσίας, στην: εφημ. *Νέα Φωνή της Κύπρου*, 22-1-1927.

47 Στην επιστολή ο Ι. Γ. Ιωαννίδης αναφέρεται ως γυμνασιάρχης. Στα πρακτικά της συνεδρίας που ακολουθεί αναφέρεται ως γυμνασιαρχεύων.

48 Α. Θ. Ζεμενίδης – Β. Τατάκης – Η. Γ. Ηλιόπουλος → Ι. Γ. Ιωαννίδη (19-1-1927), στο: Αρχείο Παγκυπρίου Γυμνασίου, Βιβλίον Πρακτικών Λειτουργιών Μέσης Παιδείας 1927. Πάντως για την πρωτοβουλία αυτή δεν γίνεται καμία μνεία στο: Β. Τατάκης: Απομνημονεύματα... όπ. π., σελ. 312-44, όπου καταγράφονται οι αναμνήσεις του από τη θητεία του στην Κύπρο.

στατικού σε επιτροπή αποτελούμενη από την Περσεφόνη Παπαδοπούλου, τον Η. Ηλιόπουλο και τον Β. Τατάκη⁴⁹.

Η επόμενη συνεδρία πραγματοποιείται στις 4 Φεβρουαρίου με θέμα την επισημείωση «του καταστατικού του συλλόγου των λειτουργών Μέσης Παιδείας». Στην επιτροπή που συντάξε το σχέδιο καταστατικού και στους «διευθυντές των Σχολείων Μ. Π. Λευκωσίας»⁵⁰ ανατίθεται η ευθύνη της πολυγραφησης και διανομής του σχεδίου καταστατικού «εις τους ενταύθα συναδέλφους, η αποστολή αυτού εις πάντα τα εν Κύπρω ανεγνωρισμένα σχολεία Μέσης Παιδείας και η επί του ζητήματος τούτου μετ' αυτών συνεννόησις». Οι ενέργειες αυτές γίνονται με σκοπό να δοθεί η ευκαιρία σε όλους τους καθηγητές ανά το παγκύπριο να το «μελετήσουν και εκφέρουν την επ' αυτού γνώμην των», ώστε σε προσεχή συνεδρία να επισημιστεί⁵¹.

Το σχέδιο καταστατικού που υιοθέτησαν οι καθηγητές και οι καθηγήτριες της Λευκωσίας προβλέπει τα ακόλουθα:

– Ιδρύεται από τα «ανεγνωρισμένα υπό της Ελληνικής Κυβερνήσεως σχολεία, ένωσης, υπό το όνομα “Παγκύπριος Καθηγητικός Σύλλογος”».

– Ο Σύλλογος προτάσσει δύο σκοπούς. Ο πρώτος είναι να βοηθήσει τους καθηγητές και τα σχολεία στην επιτυχία του έργου τους με τη σύσφιξη των μεταξύ τους σχέσεων και «διά παιδαγωγικής δράσεως», δηλαδή τη διοργάνωση εκπαιδευτικών συνεδρίων, τη μελέτη του εκπαιδευτικού ζητήματος της Κύπρου, το συντονισμό της εργασίας και την ίδρυση σχολικών βιβλιοθηκών. Ο δεύτερος σκοπός είναι η βελτίωση της επαγγελματικής θέσης των μελών του «διά της σταθεροποίησης των οικονομικών όρων της εργασίας τους και της δημιουργίας νέων ως: συντάξεως, διαβαθμίσεως, μισθοδοτικής κλίμακος, μονιμότητος, εκπαιδευτικών ιδεών κ.λπ.».

– Ως έδρα του Συλλόγου ορίζεται η Λευκωσία.

– Σε κάθε έδρα σχολείου ή σχολείων μέσης εκπαίδευσης ιδρύονται περιφερειακοί Σύλλογοι «κατά το πρότυπον του εν Λευκωσία», οι οποίοι θα λειτουργούν με βάση το παρόν καταστατικό και θα φέρουν το όνομα Παγκύ-

49 Αρχείο Παγκυπρίου Γυμνασίου, Βιβλίο Πρακτικών Λειτουργών Μέσης Παιδείας 1927, συνεδρία 22-1-1927.

50 Εννοεί τους διευθυντές του τμήματος αρρένων και του τμήματος θηλέων του Παγκυπρίου Γυμνασίου.

51 Αρχείο Παγκυπρίου Γυμνασίου, Βιβλίο Πρακτικών Λειτουργών Μέσης Παιδείας 1927, συνεδρία 4-2-1927.

πριος Καθηγητικός Σύλλογος και το όνομα της πόλης στην οποία εδρεύει (π.χ. Παγκύπριος Καθηγητικός Σύλλογος Λεμεσού).

– Το Σύλλογο αποτελούν τα τακτικά, τα επίτιμα και τα αντεπιστέλλοντα μέλη. Τακτικά μέλη είναι «οι λειτουργοί αμοτέρων των φύλων όλων των εν Κύπρω ανεγνωρισμένων σχολείων Μ. Παιδείας», τα επίτιμα μέλη είναι πρόσωπα στα οποία απονέμεται αυτός ο τίτλος «χάριν τιμής» για τις υπηρεσίες που έχουν προσφέρει στο Σύλλογο και τα αντεπιστέλλοντα προέρχονται από αντίστοιχους συλλόγους που δρουν εκτός Κύπρου και με τους οποίους ο Σύλλογος έχει συνάψει σχέσεις.

– Ο Σύλλογος διοικείται από οκταμελές Διοικητικό Συμβούλιο (ΔΣ) εάν τα μέλη του υπερβαίνουν τα 30, εξαμελές εάν τα μέλη του υπερβαίνουν τα 15 και τετραμελές εάν τα μέλη του είναι λιγότερα από 15. Το ΔΣ εκλέγεται από τη γενική συνέλευση για θητεία δύο χρόνων⁵².

– Μία από τις τακτικές γενικές συνελεύσεις του συλλόγου της Λευκωσίας θα έχει «χαρακτήρα Παγκυπρίου συνελεύσεως προσκαλουμένων εις αυτήν αντιπροσώπων εξ όλων των επαρχιακών συλλόγων».

– Η ετήσια συνδρομή των μελών ορίζεται στα έξι σελίνια και σε περίπτωση διάλυσης του Συλλόγου η περιουσία του κατανέμεται «εις μαθητικές βιβλιοθήκας»⁵³.

Οι πρώτες δύο απαντήσεις στην πρωτοβουλία του Παγκύπριου Γυμνασίου Λευκωσίας προέρχονται από τη Λάρνακα. Το Παγκύπριο Εμπορικό Λύκειο της πόλης απαντά ότι ο καθηγητικός του σύλλογος συνήλθε, ενέκρινε το σχέδιο καταστατικού και διαβεβαιώνει ότι «θα πράξει όσο εξαρτάται υπ' αυτού παν συντελούν εις την ευόδωσιν του σκοπού»⁵⁴. Το ίδιο σχολείο με δεύτερη επιστολή ενημερώνει ότι «κατά τας υποδείξεις του Κεντρικού εν Λευκωσία καθ.[ηγητικού] Συλλόγου» προχώρησε στην ίδρυση τοπικού Συλλόγου ως παραρτήματος «του εν Λευκωσία Κεντρικού τοιούτου» με την επωνυμία «Καθηγητικός Σύλλογος Λάρνακος» και ότι εξέλεξε γραμματέα και «διευθύνουσαν επιτροпеίαν», για να αναλάβει την

52 Όμως ορίζεται ότι η θητεία του πρώτου ΔΣ λήγει στις 15-10-1928.

53 [Καταστατικόν «Παγκυπρίου Καθηγητικού Συλλόγου»], στο: Αρχείο Παγκυπρίου Γυμνασίου, Βιβλίον Πρακτικών Λειτουργιών Μέσης Παιδείας 1927.

54 Παγκύπριον Λύκειον [Λάρνακος] → Προσωρ. Συντακτ. Επιτροпеίαν του «Παγκυπρίου Καθηγ. Συλλόγου» (17-2-1927), στο: Αρχείο Παγκυπρίου Γυμνασίου, Βιβλίον Πρακτικών Λειτουργιών Μέσης Παιδείας 1927.

επικοινωνία και τη συνεργασία με τη Λευκωσία. Κάνοντας και ένα βήμα παραπέρα τονίζει την ανάγκη να ενημερωθούν οι βουλευτές από τους κατά τόπους Καθηγητικούς Συλλόγους για το «συνταχθέν σχέδιον των συντάξεων των καθηγητών» και να «χαραχθώσιν αι γραμμαί τόσο της κοινής ενεργείας μας όσο και των μερικών υποχρεώσεων εκάστου συλλόγου»⁵⁵.

Το Ιεροδιδασκαλείο της Λάρνακας επίσης απαντά ότι ο καθηγητικός του σύλλογος «ομοφώνως ανεγνώρισεν τόσο την ανάγκην της συμπήξεως Παγκ. [υπρίου] Κ.[αθηγητικού] Συλλόγου όσο και την δυνατήν τελειότητα του καταστατικού»⁵⁶. Στο ίδιο κλίμα κινείται και ο καθηγητικός σύλλογος του Γυμνασίου Πάφου, ο οποίος «εξετάσας το υπ' όσιν αυτού τεθέν σχέδιον του Καταστατικού του ιδρυθησομένου Καθηγητικού Συνδέσμου ενέκρινε πλήρως αυτό» και εκφράζει «τας θερμοτάτας ευχαριστίας αυτού προς τους σχόντας την πρωτοβουλίαν της ιδρύσεως του Συνδέσμου»⁵⁷. Ο καθηγητικός σύλλογος της Αμμοχώστου δηλώνει αφενός σύμφωνος «καθ' όλα τα σημεία» και αφετέρου έτοιμος να ορίσει τους αντιπροσώπους του, «όταν θα γίνη ανάγκη να συζητηθούν θέματα εν γενική συνεδρία»⁵⁸. Το Ελληνικό Γυμνάσιο Λεμεσού στην απαντητική του επιστολή αναφέρει ότι αποφάσισε την «ίδρυσιν περιφερειακού συλλόγου των λειτ.[ουργών] της Μ. Παιδείας και εξελέγη προσωρινή επιτροπεία προς σύνταξιν καταστατικού επί τη βάσει του αποσταλέντος υμίν σχεδίου»⁵⁹.

Παρά την σχετικά έντονη κινητικότητα που προκάλεσε η πρωτοβουλία

55 Παγκύπριον Λύκειον [Λάρνακος] → Ελένη Χρήστου [κτλ.] (17-3-1927), στο: Αρχείο Παγκυπρίου Γυμνασίου, Βιβλίον Πρακτικών Λειτουργιών Μέσης Παιδείας 1927.

56 [Ιεροδιδασκαλείο Λάρνακας] → Ελένη Χρήστου (20-2-1927), στο: Αρχείο Παγκυπρίου Γυμνασίου, Βιβλίον Πρακτικών Λειτουργιών Μέσης Παιδείας 1927.

57 Γυμνάσιον Πάφου → Προσωρινήν επιτροπήν του Παγκυπρίου Καθηγητικού Συνδέσμου (26-2-1927), στο: Αρχείο Παγκυπρίου Γυμνασίου, Βιβλίον Πρακτικών Λειτουργιών Μέσης Παιδείας 1927. Ας σημειωθεί πάντως ότι δεν καταγράφεται σχετική συζήτηση τον Ιανουάριο, το Μάρτιο και το Μάιο του 1927 στο: Βιβλίον Πρακτικών του Συλλόγου, 1909 έως 1927/28, στο: Αρχείο Λυκείου Α' Εθνάρχη Μακαρίου Γ' Πάφου.

58 [Γυμνάσιο Αμμοχώστου] → Β. Τατάκη (1-3-1927), στο: Αρχείο Παγκυπρίου Γυμνασίου, Βιβλίον Πρακτικών Λειτουργιών Μέσης Παιδείας 1927.

59 [Γυμνάσιο Αμμοχώστου] → Β. Τατάκη (1-3-1927), στο: Αρχείο Παγκυπρίου Γυμνασίου, Βιβλίον Πρακτικών Λειτουργιών Μέσης Παιδείας 1927.

της Λευκωσίας ανάμεσα στα δευτεροβάθμια σχολεία της Κύπρου, για αδιευκρίνιστους λόγους δεν είχε συνέχεια. Πρέπει ίσως να σημειώσουμε ότι αυτή τη φορά ο Τύπος δεν παρακολουθεί την όλη κίνηση, με αποτέλεσμα να παραμείνει μάλλον ως μια 'εσωτερική' υπόθεση των σχολείων και όχι ως θέμα που αφορούσε ευρύτερα την κοινωνία. Η μόνη σχετική αναφορά που εντοπίζουμε είναι στην εφημερίδα *Νέα Φωνή της Κύπρου* και αφορά στην πρώτη συνάντηση της 22ας Ιανουαρίου. Οι πληροφορίες της εφημερίδας είναι ότι οι καθηγητές συζήτησαν το ζήτημα των συντάξεών τους, χωρίς όμως να γίνεται λόγος για την απόφασή τους να προχωρήσουν στην ίδρυση οργανώσεως⁶⁰. Γι' αυτό και δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο η 'εσωστρέφεια' της κίνησης σε αυτό το αρχικό στάδιο να αποτελεί συνειδητή και σκόπιμη επιλογή όσων είχαν την σχετική πρωτοβουλία.

Η τρίτη προσπάθεια

Η τρίτη προσπάθεια εκδηλώνεται το Μάρτιο του 1928, όταν και πάλι ο Δ. Κουτουμάνος αποστέλλει «προς τους λειτουργούς της μέσης παιδείας εγκύκλιον, δι' ης ζητεί την γνώμην ενός εκάστου, αν εγκρίνη την σύγκλησιν τούτων εις συνέδριον εν Λάρνακι κατά την εβδομάδα της Διακαινησίμου». Η ίδια εγκύκλιος κάνει αναφορά σε οκτώ σημαντικά ζητήματα για τη μέση εκπαίδευση του νησιού «και παρακαλεί να υποβληθώσιν αι επ' αυτών παρατηρήσεις των κ.κ. καθηγητών. Ταυτοχρόνως ζητείται και η κρίσις του τύπου επί των διατυπωμένων θεμάτων ως εκπροσώπου της κοινής γνώμης»⁶¹.

Η πρωτοβουλία συνεχίζεται και ειδοποιούνται μέσω του Τύπου οι εκπαιδευτικοί των κοινοτικών σχολείων μέσης εκπαίδευσης αρρένων και θηλέων ότι στις 21-4-1928 «θα λάβη χώραν εν τω Παγκυπρώ Λυκείω το συνέδριον των Καθηγητών»⁶². Εντέλει, στις 21 και 22 Απριλίου 1928, με την ευκαιρία

60 Εφημ. *Νέα Φωνή της Κύπρου*, 29-1-1927 (στήλη: Μικρά).

61 Χρονικά, στην: εφημ. *Νέον Έθνος*, 24-3-1928. Το ζήτημα της Μέσης Εκπαιδεύσεως, στην: εφημ. *Δημιουργία*, 28-3-1928.

62 Μέση Παιδεία. Δήλωσις, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 25-4-1928. Μέση Παιδεία. Δήλωσις, στην: εφημ. *Νέον Έθνος*, 14-4-1928. Ας σημειωθεί ότι και πάλι δεν καταγράφονται οι σχετικές συζητήσεις στα πρακτικά του καθηγητικού συλλόγου του Γυμνασίου της Λεμεσού. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι μετά τη συνεδρία της 15ης-10-1927 η επόμενη συνεδρία πραγματοποιείται στις 16-6-1928, χωρίς καμία αναφορά σε αυτά που μεσολαβούν {Βιβλίον Πρακτικών σχολ. έτ.

των παγκύπριων αθλητικών αγώνων («ΙΗ΄ Παγκύπρια»), πραγματοποιείται με την «επαινετήν πρωτοβουλίαν» του συλλόγου των καθηγητών του Παγκύπριου Εμπορικού Λυκείου Λάρνακας το «πρώτον εν Κύπρω Εκπαιδ. Συνέδριον των Λειτουργών της Μέσης Παιδείας»⁶³. Ως πρόεδρος του συνεδρίου, στο οποίο συμμετέχουν 40 περίπου καθηγητές, εκλέγεται ο Δ. Κουτουμάνος, ενώ ως γραμματείς οι Κ. Πηλαβάκης και Κ. Μυριανθεύς⁶⁴.

Βέβαια, η νέα πρωτοβουλία, αν και φαίνεται να είναι συστηματικότερα προετοιμασμένη, περιορίζεται εξ αρχής από υφέρπουσες διαφωνίες μεταξύ σχολείων ή καθηγητών. Έτσι, ενώ αντιπροσωπεύονται στη συνάντηση της Λάρνακας τα Γυμνάσια της Πάφου, της Λεμεσού, της Αμμοχώστου και της Κερύνειας, τα ανώτερα Παρθεναγωγεία Λεμεσού και Λάρνακας, το Παγκύπριο Εμπορικό Λύκειο, το Ιεροδιδασκαλείο της Λάρνακας και η αναγνωρισμένη Ανώτερα Σχολή Λεμεσού⁶⁵, απέχουν το Παγκύπριο Γυμνάσιο, το Παγκύπριο Διδασκαλείο και το Ανώτερο Παρθεναγωγείο της Λευκωσίας. Όπως επισημαίνει η εφημερίδα *Νέος Κυπριακός Φύλαξ* «τα Εκπαιδευτήρια Λευκωσίας δεν αντεπροσωπεύθησαν επισήμως, διότι αι διευθύνσεις των έχουσαι διαφορετικές αντιλήψεις δεν ησχολήθησαν επί του ζητήματος τούτου»⁶⁶. Συμμετείχαν ωστόσο «εξ ατομικής πρωτοβουλίας» και «άνευ επισήμου εντολής» οι εκπαιδευτικοί της Λευκωσίας Περσεφόνη Παπαδοπούλου, Σόλων Μιχαηλίδης⁶⁷, Γ. Σαβ-

1913-1933, στο: Αρχείο Α΄ Λανιτείου Λυκείου}. Στις συνεδρίες του Απριλίου και Μαΐου 1928, που καταγράφονται στα πρακτικά του καθηγητικού συλλόγου του Γυμνασίου Πάφου, επίσης δεν υπάρχει καμία σχετική αναφορά.

63 Μ. Δ. Φραγκούδης: Το εν Λάρνακι εκπαιδευτικόν συνέδριον, στην: εφημ. *Αλήθεια*, 20-4-1928.

64 Το καθηγητικόν συνέδριον, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 25-4-1928 (στήλη: Από τας άλλας πόλεις).

65 Το εκπαιδ. συνέδριον, στην: εφημ. *Αλήθεια*, 27-4-1928 (στήλη: Τα νέα της εβδομάδος).

66 Καθηγηταί, στην: εφημ. *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 25-4-1928 (στήλη: Εκ Λάρνακος). Πάντως, στα πρακτικά της σχολικής εφορείας Λευκωσίας δεν τίθεται σχετικό θέμα για συμμετοχή του εκπαιδευτικού προσωπικού της Λευκωσίας στη συνάντηση της Λάρνακας. Το μόνο ζήτημα που τίθεται με επιστολή του γυμνασιάρχη του Παγκυπρίου Γυμνασίου είναι η συμμετοχή των μαθητών στους παγκύπριους αγώνες, την οποία όμως δεν εγκρίνει η εφορεία. Αρχείο Σχολικής Εφορείας Λευκωσίας, Βιβλίον Πρακτικών από της 16-12-1925 έως 4-2-1929, συνεδρία 12-3-1928.

67 Μαθηματικός, καθηγητής του Παγκυπρίου Γυμνασίου. Αργότερα θα αναμειχθεί έντονα στις προσπάθειες οργάνωσης του καθηγητικού κόσμου ο μουσικός του Γυμνασίου Λεμεσού Σόλων Μιχαηλίδης.

βίδης και ο Κλ. Λοβαρίδης⁶⁸. Όπως είναι προφανές, η κραυγαλέα απουσία της Λευκωσίας τραυματίζει την πρωτοβουλία και περιορίζει την αξία των αποφάσεων που επρόκειτο να λάβουν οι παριστάμενοι καθηγητές⁶⁹.

Η ημερήσια διάταξη του συνεδρίου περιστρέφεται γύρω από τα οκτώ θέματα που είχε προτείνει με την εγκύκλιό του ο Δ. Κουτουμάνος «κατά τον παρελθόντα Μάρτιον» και είναι τα ακόλουθα:

«1) Εάν ανταποκρίνηται η Μέση Παιδεία προς τας κοινωνικάς ανάγκας της Νήσου, και εν εναντία περιπτώσει τίνι τρόπω δυνατόν να επιτευχθή τούτο⁷⁰.

2) Εάν είναι δυνατή και συμφέρουσα η σύστασις ειδικού Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, μακράν της Πολιτικής, διά την Μέσην Παιδείαν, κατευθύνοντος και εποπτεύοντος ταύτην.

3) Περί της ανάγκης οικονομικής ενισχύσεως των Σχολείων της Μ. Εκπαιδεύσεως υπό της Κυβερνήσεως, ενεργείας των Βουλευτών και Εφορειών.

4) Περί Μέσης Εκπαιδεύσεως των θηλέων και του τρόπου της δι' έργων καταπολεμήσεως των ξένων προπαγανδιστικών Σχολών (θηλέων).

68 Το καθηγητικόν συνέδριον, στην: εφημ. *Αλήθεια*, 20-4-1928 (στήλη: Σκαλιώτικο ρεπορτάζ). Το καθηγητικόν συνέδριον, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 13-4-1928 (στήλη: Από τας άλλας πόλεις – Εκ Λάρνακος). Επίσης, Καθηγηταί, στην: εφημ. *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 25-4-1928 (στήλη: Εκ Λάρνακος). Σημειώνουμε πάντως, χωρίς να μπορεί να τεκμηριωθεί οποιαδήποτε συσχέτιση με τα όσα τεκταινούνται στη Λάρνακα, ότι η σχολική εφορεία Λευκωσίας δεν επαναδιορίζει στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, για το σχολικό έτος 1928-1929, τον Κλ. Λοβαρίδη. Η σχετική πληροφορία, Συνεδρία σχολικής επιτροπείας Λευκωσίας, στην: εφημ. *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 4-7-1928.

69 Λίγους μήνες αργότερα, όταν ο καθηγητικός σύλλογος του Παγκυπρίου Γυμνασίου αποστέλλει προς τους άλλους καθηγητικούς συλλόγους έγγραφο με το οποίο τους προτρέπει «να προβώσιν εις εντόνους παραστάσεις προς τους βουλευτάς προς λύσιν του ζητήματος της Μέσης Παιδείας», επισημαίνεται ότι «οι κ.κ. καθηγηταί Λευκωσίας –εξαιρέσει ελαχίστων τινών– δεν κατεδέχθησαν να συμμετάσχωσιν εις το Εκπαιδευτικόν Συνέδριον Λάρνακος του παρελθόντος Απριλίου [...]. Τώρα καταβάλλουν εντατικήν προσπάθειαν διά την μονιμότητα της θέσεώς των». Εκ Λάρνακος – Η Μέση Παιδεία, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 13-10-1928 (στήλη: Από τας άλλας πόλεις).

70 Ενδιαφέροντα σχόλια για το ζήτημα που έθεσε η εγκύκλιος, Αριστόβουλος: Αι μομφαί κατά της μέσης παιδείας, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 7-4-1928. Ο αρθρογράφος αναφέρεται στις ιδέες του σχολείου εργασίας περί πρακτικής μόρφωσης και στην παραδοσιακή ανθρωπιστική-θεωρητική μόρφωση και καταλήγει σε ένα σχήμα σύνθεσης και ισορροπίας των δύο: «το ζήτημα δέον να λυθή διά του λελογισμένου συναρμονισμού πάντων των συντελούντων εις την προαγωγήν των υλικών και πνευματικών δυνάμεων του ανθρώπου».

5) Γενικώς περί της βελτιώσεως της λειτουργίας των Σχολείων της Μέσης Παιδείας.

6) Περί της βελτιώσεως της θέσεως των λειτουργών της Μέσης Παιδείας (ήτοι βελτιώσεως του μισθού αυτών, μονιμοποιήσεως και εξασφάλισεως συντάξεως).

7) Περί συντάξεως σχεδίου νόμου εκπονουμένου υπό Επιτροπείας Καθηγητών και υποβαλλομένου προς υιοθέτησιν εις τους Βουλευτάς.

8) Περί ιδρύσεως ομοσπονδίας λειτουργών Μέσης Παιδείας Κύπρου»⁷¹.

Σε αντίθεση με την πρωτοβουλία του Παγκυπρίου Γυμνασίου που προηγήθηκε, η εγκύκλιος του Δ. Κουτουμάνου προς τους καθηγητές και η προβολή της από τον Τύπο προκαλεί μια γενικότερη δημόσια συζήτηση γύρω από τη μέση εκπαίδευση και, κατ' επέκταση, και τους λειτουργούς της, ενώ παράλληλα προβάλλεται το προγραμματιζόμενο συνέδριό τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η εφημερίδα *Δημιουργία* υποστηρίζει ότι η μέση εκπαίδευση στην Κύπρο «όχι μόνον δεν εκπληροί κανένα αγαθοποιόν και κοινωνικόν σκοπόν, αλλά τουναντίον αποβαίνει πηγή κοινωνικών και επαγγελματικών ανωμαλιών· η κλασική μορφή των δευτεροβαθμίων εκπαιδευτηρίων εις όλας τας πόλεις της Κύπρου, πλην της Λάρνακος, είνε μία εκ των κυριωτέρων αφορμών της κακοδαιμονίας της Κύπρου, χρησιμεύοντα μόνον ως εκκολαπτήρια κοινωνικών κηφήνων και παρασίτων». Όσο για τα θέματα του συνεδρίου η εφημερίδα θεωρεί ότι είναι πολλά και, συνεπώς, αδύνατον να εξεταστούν συστηματικά μέσα στο πλαίσιο του περιορισμένου χρόνου των εργασιών του. Γι' αυτό και υποθέτει ότι η όλη κίνηση μάλλον αποσκοπεί στην επίτευξη άλλου σκοπού: «εκτός εάν τα 8 θέματα ετέθησαν όλα μαζί, άνευ βλέψεως εξευρέσεως και εξαγωγής λύσεων, αλλ' απλώς ως τιμητική συνοδεία του βου θέματος...»⁷².

Αντίθετα, ο Αριστόβουλος επικροτεί την πρόταση για συνάντηση των λειτουργών της μέσης εκπαίδευσης, υποστηρίζοντας ότι τα εκπαιδευτικά ζητήματα είναι πολύπλοκα, «ώστε να χρειάζεται πολλή σκέψις και μελέτη και πείρα και συζήτησις επ' αυτών, μέχρις ότου ωριμάση μία σοφή ιδέα». Αναφερόμενος δε στην κριτική που δέχεται η μέση εκπαίδευση για το θεω-

71 Εφημ. *Νέον Έθνος*, 24-3-1928 (στήλη: Χρονικά). Το ζήτημα της Μέσης Εκπαίδευσως, στην: εφημ. *Δημιουργία*, 28-3-1928. Επίσης, σε έντυπο φυλλάδιο στο Αρχείο Ν. Ξιούτα.

72 Το ζήτημα της Μέσης Εκπαίδευσως, στην: εφημ. *Δημιουργία*, 28-3-1928.

ρητικό της προσανατολισμό, ο αρθρογράφος προσπαθεί να αναδείξει «τας ανεκτιμήτους υπηρεσίας εις την Κυπριακήν κοινωνίαν» και την «εκπολιτιστικήν επίδρασιν» που άσκησε: «ολόκληρον τον λεγεώνα τούτον των ανωτέρων και κατωτέρων αξιωματικών του διανοητικού στρατοπέδου εξαπέλυσαν ανά τα πέρατα της Κύπρου τα δυσφημούμενα σήμερον γυμνάσια και διδασκαλεία, τα κατεξοχήν σχολεία της μέσης παιδείας»⁷³.

Κατά τις συζητήσεις του συνεδρίου ορισμένα από τα ζητήματα προκαλούν διαφωνίες, γι' αυτό και δεν γίνεται καμία σχετική αναφορά σε αυτά στο τελικό ανακοινωθέν⁷⁴, αλλά παραπέμπονται σε «προσεχείς συνεδριάσεις» επιτροπειών που ορίζονται για να τα επεξεργαστούν. Όπως σημειώνει η εφημερίδα *Αλήθεια*: «τα ζητήματα, εφ' ων εσημειώθη και η ελαχίστη ασυμφωνία παρεπέμφθησαν εις Επιτροπάς, αι οποίαι θα παρουσιάσουν τα πορίσματα των διασκέψεών των εις μέλλουσαν συνεδρίαν του Εκπαιδ. Συνεδρίου»⁷⁵.

Το πρώτο θέμα της εγκυκλίου του Δ. Κουτουμάνου και των συζητήσεων του συνεδρίου αναφέρεται σε ένα επίκαιρο και φλέγον για την εποχή εκπαιδευτικό ζήτημα, που απασχολεί ευρύτερα την κοινωνία. Όπως σχολιάζει εύστοχα ο Μ. Δ. Φραγκούδης, οι διοργανωτές του συνεδρίου θέτοντάς το συνέλαβαν «ευθύς εξ αρχής τον Εκπαιδ. ταύρον εκ των κεράτων»⁷⁶. Το συνέδριο, όπως αναφέρεται στο επίσημο ανακοινωθέν, αποκρυστάλλωσε την άποψη –και μάλιστα ομόφωνα– ότι τα εκπαιδευτήρια της μέσης παιδείας «εν ω εκπληρούσιν επαρκώς τον ειδικόν των σκοπόν, ουχ ήττον δεν ανταποκρίνονται προς τας ανάγκας όλων, αλλ' ωρισμένων κοινωνικών τάξεων». Γι' αυτό και προτείνει την εκ παραλλήλου ίδρυση πρακτικότερων σχολείων ή την τροποποίηση του προγράμματος των ήδη υπαρχόντων, αλλά «άνευ βλάβης του ειδικού σκοπού των»⁷⁷.

73 Αριστόβουλος: Υπέρ της μέσης παιδείας, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 31-3-1928. Επίσης, Αριστόβουλος: Αι μομφαί κατά της μέσης παιδείας / Αριστόβουλος: Η χρησιμότης της μέσης παιδείας εν Κύπρω, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 7 & 28-4-1928 αντίστοιχα.

74 Το Ανακοινωθέν υπογράφεται από τον προεδρεύσαντα του συνεδρίου Δ. Κουτουμάνο και φέρει ημερομηνία 26-4-1928.

75 Το Εκπαιδ. Συνέδριον, στην: εφημ. *Αλήθεια*, 27-4-1928 (στήλη: Τα νέα της εβδομάδος).

76 Μ. Δ. Φραγκούδης: Το εν Λάρνακι εκπαιδευτικόν συνέδριον, στην: εφημ. *Αλήθεια*, 20-4-1928.

77 Συνέδριον των Λειτουργών της Μέσης Παιδείας. Ανακοινωθέν, στην: εφημ. *Αλή-*

Το δεύτερο θέμα προφανώς διχάζει τους συνέδρους γι' αυτό και δεν γίνεται κάποια αναφορά επ' αυτού στο επίσημο ανακοινωθέν. Το τρίτο θέμα, καθ' όλα επίκαιρο και σημαντικό, αλλά και 'ευαίσθητο'⁷⁸, αφορά στη χρηματοδότηση της μέσης εκπαίδευσης. Το συνέδριο αποφαινεται ότι πρέπει να καταβληθεί κάθε δυνατή προσπάθεια τόσο από τα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου όσο και από τις σχολικές εφορείες, ώστε «το ποσοστόν το διατιθέμενον διά την Μ. Παιδείαν αυξηθή από 10% εις 20% και όπως η Κυβέρνησις πεισθή να αυξήση την διδομένην χορηγίαν διά την διδασκαλίαν της Αγγλ. γλώσσης».

Ως προς το πρώτο σκέλος του 4ου θέματος (μέση εκπαίδευση θηλέων) το συνέδριο αποφασίζει να συστήσει επιτροπή⁷⁹, για να το μελετήσει και να υποβάλει τα σχετικά πορίσματά της για συζήτηση σε μια προσεχή συνεδρίαση, ενώ ως προς το δεύτερο σκέλος (καταπολέμηση προπαγανδιστικών σχολών) αποφασίζει να παρακληθούν οι εκκλησίες και οι κοινότητες να υποστηρίξουν οικονομικά και ηθικά τα κοινοτικά και ιδιωτικά σχολεία θηλέων και ταυτόχρονα ο αρχιεπίσκοπος με εγκύκλιό του να παροτρύνει τους γονείς να τα προτιμούν «διά την Ελληνοπρεπή μόρφωσιν των τέκνων των»⁸⁰. Ας σημειωθεί ότι στο πλαίσιο των εργασιών του συνεδρίου –και ειδικότερα

θεια, 4-5-1928. Επίσης, Μέση Παιδεία. Ανακοινωθέν, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 2-5-1928. Το ίδιο, Μέση Παιδεία. Ανακοινωθέν, στην: εφημ. *Νέον Έθνος*, 5-5-1928. Ο Αριστόβουλος: Προς Ελληνικόν εκπαιδευτικόν ιδεώδες, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 9-5-1928, επιδοκιμάζει την απόφαση του συνεδρίου και τη μνεία για ίδρυση επαγγελματικών και πρακτικών σχολών ή τμημάτων ως «αξία πολλής μελέτης», αλλά παρατηρεί ότι αν και «μυριόλεκτος» δεν καρποφόρησε και το αποδίδει στη «νηπιώδη κατάσταση της βιομηχανίας της Κύπρου [...] άλλως ως μύκητες θα εφύτρωνον και θα ηυδοκίμουν πολλαχού».

78 Ο Μ. Δ. Φραγκούδης: Το εν Λάρνακι εκπαιδευτικόν συνέδριον, στην: εφημ. *Αλήθεια*, 20-4-1928, υποστηρίζει ότι η ανακίνηση αυτού του ζητήματος ενείχε τον κίνδυνο να υποβοηθήσει το αποικιακό καθεστώς να παρέμβει και στη μέση εκπαίδευση, κατά το παράδειγμα της δημοτικής. Γι' αυτό και τονίζει ότι «το Συνέδριον οφείλει να είνε εξαιρετικά προσεκτικόν εν τη εξετάσει του λεπτοτάτου αυτού ζητήματος».

79 Την αποτελούν η Αθηναΐς Λανίτου, η Ε. Αυτονόμου, η Π. Παπαδοπούλου, ο Κ. Πηλαβάκης και ο Γ. Ιωαννίδης.

80 Η εισήγηση της Αθηναΐδος Λανίτου προς το συνέδριο για το συγκεκριμένο θέμα: Ομιλία της κας Αθηναΐδος Λανίτου εν τω εκπαιδευτικώ συνεδρίω Κύπρου τω συγκροτηθέντι εν Λάρνακι την 21ην και 22αν Απριλίου 1928, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 2 & 5-5-1928.

κατά τη συζήτηση του 4ου θέματος της ημερήσιας διάταξης– η Αθηναίς Λανίτου, διευθύντρια της αναγνωρισμένης Ανωτέρας Σχολής Λεμεσού, αναπτύσσει το θέμα «περί Μέσης Εκπαιδύσεως Θηλέων»⁸¹. Η συνέλευση, κρίνοντας την ομιλία της ως σημαντική, αποφασίζει να δημοσιευθεί στον Τύπο «προς γενικήν γνώσιν»⁸².

Το 5ο θέμα παραπέμπεται για συζήτηση σε προσεχή συνεδρίαση «κατόπιν ευρυτέρας και ειδικωτέρας επ' αυτού μελέτης των μελών του κατ' ιδίαν ή εν Καθ.[ηγητικούς] Συλλόγοις», ενώ για το 7ο δεν γίνεται καμία αναφορά. Αντίθετα, για το 6ο και το 8ο, τα οποία εν πολλοίς συνδέονται, το συνέδριο καταλήγει σε συγκεκριμένες αποφάσεις. Για το 6ο αποφασίζεται να παρακληθούν οι σχολικές εφορείες, με επιστολή του προεδρεύοντος του συνεδρίου, να επιδιώξουν τη μονιμότητα των καθηγητών, να «κανονίζωσιν υπό πνεύμα πάντοτε δικαιοσύνης και ευμενείας τους μισθούς των κ.κ. καθηγητών», να μελετήσουν από κοινού το ζήτημα της συνταξιοδότησης και να φροντίσουν για τη σύνταξη κανονισμού σχετικού με το προσωπικό της μέσης εκπαίδευσης. Για το 8ο θέμα της ημερήσιας διάταξης, δηλαδή το «περί ιδρύσεως Ομοσπονδίας Λειτουργών Μ. Παιδείας», το συνέδριο θεωρεί ότι «επιβάλλεται η προσεχής αυτής σύμπηξις προς το συμφέρον της Μ. Παιδείας και αυτών τούτων των λειτουργών της, ανετέθη δε εις επιτροπήν εκ της Δοσ Παπαδοπούλλου, κ. Σολ. Μιχαηλίδου και κ. Γ. Σαββίδου, η σύνταξις του γενικού καταστατικού επί τη βάσει του καταστατικού της εν Ελλάδι ομοσπονδίας των λειτουργών της Μ. Παιδείας και των ιδιαιτέρων τοπικών συνθηκών»⁸³.

81 Το εκπαιδ. Συνέδριον, στην: εφημ. *Αλήθεια*, 27-4-1928 (στήλη: Τα νέα της εβδομάδος).

82 Ομιλία της κας Αθηναΐδος Λανίτου εν τω εκπαιδευτικώ συνεδρίω Κύπρου το συγκροτηθέντι εν Λάρνακι την 21ην και 22αν Απριλίου 1928. Επί του ερωτήματος «περί μέσης εκπαίδευσως θηλέων», στην: εφημ. *Ελευθερία*, 2 & 5-5-1928. Επίσης, Η Μέση Εκπαίδευσις των κοριτσιών μας. Ανακοίνωσις της Κας Αθηναΐδος Ζ. Λανίτου εις το εν Λάρνακι Εκπαιδευτικόν Συνέδριον της Μέσης Παιδείας, στην: εφημ. *Αλήθεια*, 4 & 11-5-1928.

83 Συνέδριον των Λειτουργών της Μέσης Παιδείας. Ανακοινωθέν, στην: εφημ. *Αλήθεια*, 4-5-1928. Επίσης, Μέση Παιδεία. Ανακοινωθέν, στην: εφημ. *Ελευθερία*, 2-5-1928. Ας σημειωθεί ότι η εφημερίδα *Χρόνος* αρνείται να δημοσιεύσει το ανακοινωθέν του συνεδρίου, θεωρώντας το ανάξιο λόγου και, ενδεχομένως, εξαιτίας του 6ου και 8ου θέματος, υποστηρίζει ότι οι «λόγοι και τα λογίδια των ομιλησάντων εκτός των ρητορικών σχημάτων περιείχον άφθονον δόσιν μικροπολιτικής σκοπούσης όχι να διορθώση τα κακώς έχοντα των Ελληνικών

Ωστόσο και η πρωτοβουλία αυτή, όπως προκύπτει από τις διαθέσιμες έως σήμερα πηγές, δεν έμελλε να έχει συνέχεια. Ο παράγοντας, ο οποίος οδήγησε σε άδοξο τέλος την προσπάθεια του καθηγητικού κόσμου να οργανωθεί, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ν. Ξιούτα, ήταν η αρνητική στάση των σχολικών εφορειών. Αναφέρει συγκεκριμένα: «οι καθηγηταί της Κύπρου έχοντες επίγνωσιν της σοβαράς ταύτης ελλείψεως απεφάσισαν κατά το 1928 να συνέλθουν και συνήλθον δις εν Λευκοσία⁸⁴ δι' αντιπροσώπων των διά να συμπήξουν την Οργάνωσιν Λειτουργιών Μέσης Παιδείας (Ο.Λ.Μ.Ε.) εν Κύπρω. Η τοιαύτη όμως κίνησις παραδόξως προσέκρουσε εις αντιλήψεις των τότε Εφορειών αι οποίαι, αγνοούμεν πώς, εξέλαβον την προσπάθειαν ταύτην των Καθηγητών ως τείνουσαν να μειώση το γόητρόν των ως εκπαιδευτικών αρχών! Τοιουτοτρόπως οι λειτουργοί της Μέσης Παιδείας αντί ενθαρρύνσεως ή συμπαθείας αντίκρυσαν αντίδρασιν από εκεί ακριβώς που δεν έπρεπε. Η προσπάθειά των εματαιώθη από εκείνους οι οποίοι ακριβώς ώφειλον να παράσχουν κάθε υποστήριξιν»⁸⁵.

Σχολείων αλλά να αυξήση τα έσοδά των και συνεπώς την υγιάν και την μακροήμερευσιν των αποζώντων εκ τούτων». Το Εκπ. Συνέδριον, στην: εφημ. *Χρόνος*, 4-5-1928 (στήλη: Ζητήματα και κρίσεις).

84 Εάν είναι έγκυρη η αναφορά του Ν. Ξιούτα, τότε θα πρόκειται για συναντήσεις στην πρωτεύουσα που πραγματοποιήθηκαν ύστερα από το συνέδριο της Λάρνακας και διέλαθαν της προσοχής του ημερήσιου Τύπου.

85 [Επιστολή Ν. Ξιούτα, 1937], στο: Αρχείο Ν. Ξιούτα. Πάντως είναι παράδοξο το γεγονός ότι, ενώ εκφράζεται η παραδοχή ότι η πρωτοβουλία του 1928 δεν έδωσε καρπούς, τόσο ο Ν. Ξιούτας όσο και ο Δ. Κουτουμάνος σε μεταγενέστερες αναφορές τους περιοδολογούν την πορεία του καθηγητικού συνδικαλισμού κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να θεωρούν το 1928 ως ορόσημο ή να επικαλούνται την ανάγκη ανασύστασης της «Ομοσπονδίας» του 1928.

Ηδίτομη αυτή εργασία εξετάζει την εξέλιξη της μέσης εκπαίδευσης στην Κύπρο κατά την περίοδο της αγγλικής κατοχής και το ρόλο που διαδραμάτισαν μέσα στο αποικιακό πλαίσιο τα σχολεία, οι εκπαιδευτικοί και οι οργανώσεις τους, ο μαθητικός κόσμος αλλά και άλλοι σημαίνοντες συντελεστές, όπως η Εκκλησία της Κύπρου, οι κατά τόπους σχολικές εφορείες και το ελληνικό προξενείο. Θεσμοί, ομάδες και άτομα κινούνται ανάμεσα σε δύο καθοριστικές πραγματικότητες. Από τη μια είναι η «αποικιακή νομιμότητα» και από την άλλη η επιδίωξη των Ελληνοκυπρίων να αποκτήσουν την ελευθερία τους και να ενωθούν με την Ελλάδα. Η εκπαίδευση αναδεικνύεται σε ένα από τα σημαντικότερα πεδία, στα οποία εκδηλώνεται η διαρκής αντιπαράθεση των δύο πολιτικών.

Στον πρώτο τόμο ιστορεί ο συγγραφέας. Στον δεύτερο οι πηγές.

Ο **Δημήτρης Φ. Χαραλάμπους** γεννήθηκε στην Κατωκοπιά της Κύπρου. Υπηρετεί ως καθηγητής στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στην Εκπαιδευτική Πολιτική, την Ιστορία της Εκπαίδευσης και την Έρευνα των Σχολικών Εγχειριδίων.

ISBN 978-9963-7794-7-5
978-9963-7794-6-8 set

ISBN 978-618-03-0131-1
978-618-03-0133-5 set

Β0ΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 80131